AIDAI

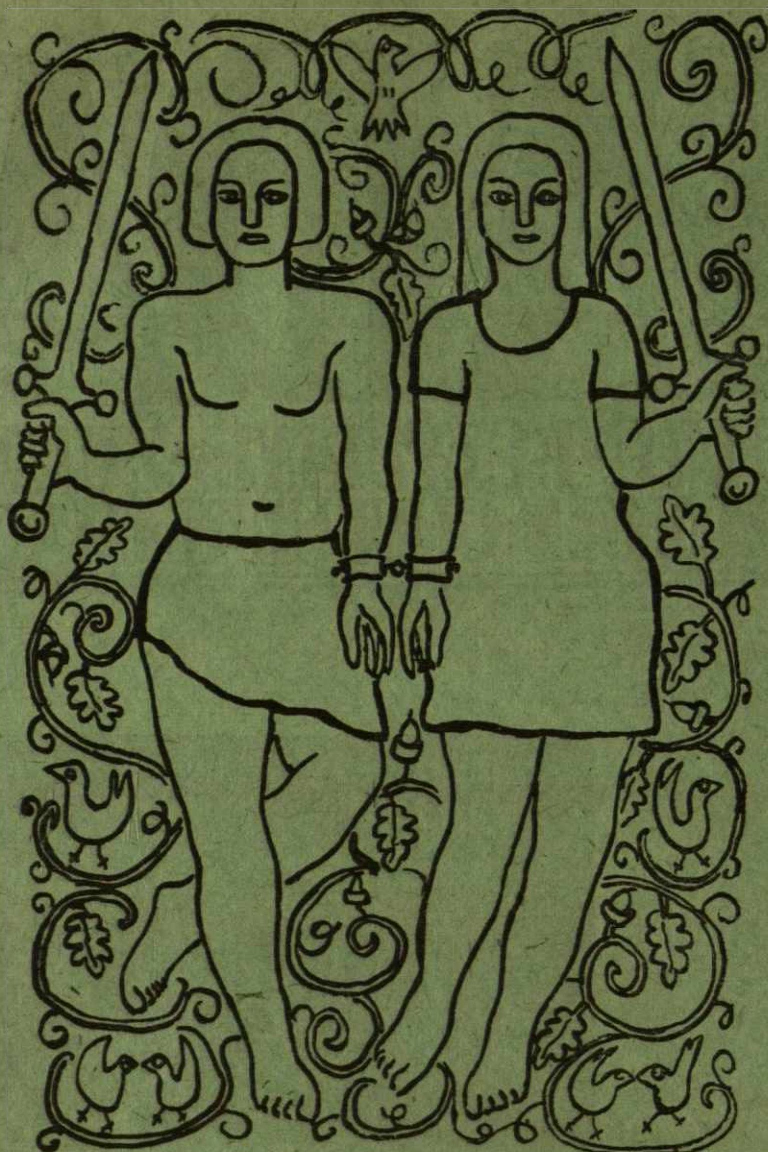
LIETUVIŲ·KULTŪRINIS·ŽURNALAS
LITHUANIAN·CULTURAL·MAGAZINE

MIUNCHENAS

1946 M. VASARIO MĖN. 15 D.
NR. 3 (15) 3. METAI

Žikaras Laisvė

TURINYS

nr. 3. 1946 metai

VASARIO 16

DAILININKAI — ZIKARAS IR PETRAVIČIUS

AIDAI

MIUNCHENAS, 1946 M. VASARIO MĖN. 15 D. NR. 3 (15) 3. METAI

V. Bieliauskas

TAUTOS KULTŪRINĖSE VARŽYBOSE

1. ŽMOGUS-BENDROJI ŠIŲ DIENŲ PROBLEMA. 2. NAUJOJO HUMANIZMO SIEKIAI. 3. IDĖJA IR JĖGA. 4. TAUTOS SAVO DVASINIO SUBRENDIMO KONKURENCIJOJE

Jeigu kiekvieną kartą po karo valstybių vyrai turėdavo daug keblumų, norėdami teisingai nustatyti sugriautas valstybių sienas, tai šituo rūpesčiu serga ir dabartiniai politikai. Tačiau sienų „statymo" ir šovinistinio separatizmo problemos šiandien yra įgavusios kiek kitonišką charakterį, taip kad jos nėra svarstomos vien tik prie „žaliojo stalo", bet yra diskutuojamos ir įvairiuose sluoksniuose ir įvairiose tautose. Ne tik diplomatai, bet ir pačios tautos mato reikalą persvarstyti, kiek tai yra teisinga, užsidaryti savo nacijonalinio horizonto kiaute, atsitverti nuo kitų valstybių geležinėmis sienomis. Įvairios nacijonalinės idėjos, kurios nors ir kiek kitoj formoj vis dėlto yra vokiškojo hitlerizmo iššauktos, šiandien yra gyvos, nežiūrint demokratinių šūkių ir partinių judėjimų. Bet kartu yra gyva ir kita mintis, norinti nugalėti siaurą tautiškumą ir ieškoti ne to, kas tautas atskiria vieną nuo kitos, bet kas jas galėtų rišti, vieninti. Europa buvo ir yra šių dviejų siekimų nepaliaujamų grumtynių arena. Tačiau paskutinis šimtmetis ją vedė iš katastrofos į katastrofą, nes mes, europiečiai, vietoj ieškoję bendro vienas kito supratimo, tapome kaskart vis didesni savo tautinio bei valstybinio separatizmo šalininkai ir tvirtinomės savo sienose, kitų nesuprasdami ar net nenorėdami suprasti. Visa Europa tapo nesuskaitoma daugybe „užsienių", kurie vienas kito neįstengė pakelti ir kurie vienas prieš kitą vis stodavo į kovą, norėdami patys kitus pavergti, suniekinti ir sunaikinti savo naudai. Bet Europos tautos turi per daug bendrų bruožų, per daug istorinių ir kultūrinių ryšių, kad šitas siekimas būtų galėjęs bent kartą duoti reikiamų rezultatų. Europoje viena tauta gali gyventi ir vystytis tik tada, kai ji stovi gyvame ryšyje su kita, kai viena tauta kitos dvasinio ir materijalinio pajėgumo neneigia, o visos kartu dirba kūrybinį darbą. Ir šiandien, kada fanatiško karo išvakarėse tautos yra išblaškytos ir daugeliu atvejų valstybių sienos tapusios problematišku dalyku, tenka vėl pagalvoti, kas yra tai, kas mus riša, kad vėl būtų galimas koks nors produktyvus atstatymo darbas. Šiandien tenka užmiršti net savo kontinentalinius savitumus ir ieškoti visų tautų ir viso pasaulio žmones rišančių gijų. Mes, tiesa, įpratome kovoti dėl savo sienų, dėl savo tautų ir dėl savo kultūrų, bet, nemanau, kad bus nusikalsta savo tautiškumui, jeigu mes jį stengsimės ne riboti, o kiek galint praplėsti ir tuo pačiu pagilinti. Ieškodami to, kas mus su kitomis tautomis riša, mes pastebėsime nejučiomis ir tai, kas mums kaip šios ar kitos tautos žmonėms yra specialaus, savito, tačiau mes į šitai žiūrėsime iš priešingo taško, negu siauras tautiškumas, mes žiūrėsim ir į save kaip į tam tikrą vienetą daugelio sau lygių tarpe. Kartu mums teks pajusti, kad ir mūsų didelė ar maža tauta yra būtinas žmonijos kūno narys, kad savo egzistencijos esame reikalingi ne tik mes, bet ir kitos tautos. Žiūrėdami savo problemai į akis, mes savo samprotavimus galime suvesti į sekančius klausimus: kas šiandien tautas riša? arba ką mes galėtum tautoje pavadinti supranacijonaliniu elementu? Jeigu tas elementas yra, kaip reiktų jį puoselėti? Ir kaip jį suderinti su savo tautiniais siekiais, nenorint pastarųjų atsisakyti.

1.

Norėdami ieškoti bendrojo visas tautas rišančio elemento, visų pirma mes turime jo ieškoti filosofinio metodo pagalba, t. y. ieškoti tai, ką visos tautos savo galvosenoje laiko bendrais dalykais. Tautų galvosena yra išreiškiama jų filosofų raštuose. Todėl ir mūsų tikslas nustatyti šių dienų bendrąjį filosofijos klausimą, kuris būtų ir realus ir praktiškas ir esminis. Jeigu graikų filosofų akis daugiau ar mažiau buvo nukreipta į tai, kas yra šalia žmogaus, į kosmosą, jeigu viduramžių galvosenos išeities taškas buvo virš žmogaus stovinti dievybė, tai naujųjų amžių filosofija yra susidomėjusi išspręsti paties žmogaus problemą. Pradedant Déscartu ir baigiant paskutiniąja egzistencializmo filosofija, visur rūpinamasi visų pirma išspręsti žmogaus būtybės problematiškumą. Be abejo, apie žmogų kalbėjo ir senovės graikas ir viduramžių scholastika, tačiau tai nebuvo jų pagrindinis klausimas. Šis klausimas buvo išsprendžiamas, arba žmogų lyginant su kosmosu (graikai) arba į jį žiūrint sub specie aeternitatis (viduramžiai). Tik naujųjų amžių filosofija buvo ypatingai nustebinta žmogumi ir panoro šį savo nustebimą savo jėgomis išsiaiškinti. Tačiau jau naujųjų amžių pradžioje buvo mėginama žmogaus problemą spręsti sąryšyje su praeitimi, naudojantis tradicija, šiems klausimams pagrindu imant žmogaus dvasios išraišką istoriniuose jos kūriniuose. Tuo būdu atsirado reikalas naudotis senąja graikų literatūra ir sau stiprumo semtis iš lotyniškojo viduramžių tikėjimo. Šis judėjimas — humanizmas — rūpinosi likti istoriniam — literariniam ryšyje su praeitimi ir šituo būdu grąžinti reikiamą vietą istoriniam žmogaus dvasios profiliui. Tačiau filosofinės kryptys, nešamos savo technikiniais laimėjimais pasitikinčio ir išdidaus žmogaus proto, nerado reikalo naudotis tradicija. Žmogaus dvasia pasiryžo likti viena. Ir viso to pasėkoje buvo atiduota pirma vieta ne žmogaus dvasiai, o jo praktiškajam intelektui, kuris jau ir pačius klausimus, liečiančius žmogaus esmę, užmiršo. Žmogus liko vėl bevertis, o karuose jo kaip atskiro individo vertė visiškai išnyksta. Bet žmogaus dvasia neliko nugalėta nei karų, nei racijonalinių ar kitokių filosofijų. Ir šiandieninis klausimas, kuris visoje Europoje yra sąmoningas ir gyvas yra ta pati naujųjų amžių problema: *žmogus*. Ir šita problema veik visose tautose randa labai panašų sprendimą: visur ieškoma duoti vietos žmogui ir jo dvasios kūriniams. Vėl ieškoma ryšio su tradicija kuri turi parodyti žmogaus dvasios didybę. Kartu tenka pastebėti, kad ši mintis sugeba tautas suvienyti, nes ten, kur kartojami didieji literatūros ar muzikos kūriniai, užmirštama tautybių skirtumai ir randama bendra kalba bei vienų supratimas ir pripažinimas kitiems. Šis naujasis bendras visoms tautoms judėjimas turi bendrų bruožų su minėtuoju humanizmu. Tačiau jis yra daugiau negu tik literarinis dalykas ir dėl to senasis pavadinimas čia netinka. Šis atgimimas yra mėginamas pavadinti *„naujuoju humanizmu"*. Naujuoju humanizmu mes suprantame pynę visų siekių, literarinėj, mokslinėj ar socialinėj sferoje, norinčių žmogui

grąžinti jo naturalines teises, jo vertę (humanitas) ir puoselėti jo dvasios galias. Šiam tikslui naujasis humanizmas naudojasi tradiciniais ryšiais ir tautų bendradarbiavimu, nes jis žino, kad žmogus yra lygiai vertingas visose tautose ir visose istorijos epochose. Tuo būdu mes prieiname provizorinės išvados, kad klausimas apie žmogų yra visoms tautoms bendras, kaip ir pats žmogus ir kad judėjimas vad. naujuoju humanizmu yra vienas iš konkrečių mėginimų nugalėti siaurą separatyvizmą.

2.

Jau šio karo metu daugelyje tautų buvo girdimi balsai, reikalaują „vėl atstatyti žmogų žmoguje"[1], „tarti žmogui jį pripažįstantį taip"[2], nežiūrint jo silpnumo ir nenusigąstant dėl jo klaidų. Šitokie reikalavimai buvo girdimi tautose: Amerikoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Šveicarijoje. Nesvetimi jie buvo ir Lietuvoje. Visi jie yra šiandien daug gyvesni ir labiau jaučiami. Jų pagrindinė mintis yra kova už *žmogaus vertę ir jo teises.* Visų pirma šiandien stengiamasi vėl atgaivinti gamtos (naturalinę) teisę, kartu pabrėžiant kiekvieno žmogaus didžiulę vertę. Jeigu žmogui turi būti duotos naturalinės teisės, tai visų pirma jam turi būti duota *laisvė.* Žmogaus dvasiai turi būti nuimti galvojimo ir kalbėjimo grandiniai, nes tai yra jo pavergimas ir jo suniekinimas. Tačiau ši laisvė irgi turi laikytis naturalinių dėsnių, būtent: *teisingumo* ir *tiesos.* Tiesa šiandien yra tapusi problematišku dalyku, bet be jos niekam neįmanoma gyventi. Žinoma, niekas netiki pasaulyje esančiu teisingumu, o tačiau visos tautos jo reikalauja. Ir teisingumas yra neįmanomas, jeigu žmogus pasidaro nebejautrus nei tam, kas teisinga, nei pačiai tiesai. Todėl yra žmoguje gaivintina tai, kas gera ir kas gražu. Todėl žmogui reikia duoti daugiau dvasios kultūros. Faktinai visa tai, kas pasakyta apie n. humanizmą yra savita ir kultūrai. Naujasis humanizmas kalba kaip tik kultūros kalba, kurią supranta visos tautos. Tuo pačiu naujasis humanizmas pralaužia siauras tautų sienas ir turi supernacijonalinį charakterį. Savaime aišku, kad niekas neįstengs ir norėdamas tautai atimti jos savitumų. To nesiekia nė naujasis humanizmas. Bet jis siekia, kad tai, ką viena tauta sukuria būtų prieinama ir kitoms tautoms, kad jos, gal būt, ir nesuprasdamos viena kitos kalbos, o tik žinodamos tai, kas yra gera, gražu ir vertinga, galėtų ir pačios iš kitų pasiimti ir kitiems perduoti. Kad tai yra galima, mes matome iš muzikinės ir meninės kūrybos pavyzdžių.

Naujojo humanizmo pirmtakūnas yra *krikščionybė.* Jinai visuomet laikydamosi naturalinių ir apreiškimo tiesų rado kelią į visas tautas. Jinai sugebėjo likti supernacijonali, kartu tautų nesuniveliuodama ir neneigdama jų tautiškumo. Krikščionybė buvo pirmoji kultūros sėjėja ir platintoja.

Nėra abejonės, kad ir šiandien krikščionybė, naujai išeidama iš katakombų, galės suvaidinti didelį vaidmenį kultūriniam gyvenime. Bet naujasis humanizmas nėra krikščionybė nei kita kuri religija. Jame žmogus yra atviras kiekvienai religijai, ir jis pats sąmoningai turi apsispręsti. Naujasis humanizmas, remdamasis visų pirma tik žmogaus prigimtimi ir jo proto galia, o ne apreiškimu, vis dėl to randa ir bendrų, ir krikščionybei tinkančių tiesų. Tiesa, teisingumas, žmogaus vertė ir jo laisvė yra taip pat ir krikščioniškos tiesos. Tačiau krikščionybė gali pagilinti humanizmą, nes ji žino daugiau negu jis. Bet šitai yra įmanoma tik tada, jeigu krikščionybės atstovai bus reikiamai platūs, jeigu jie patys visų pirma bus n. humanizmui priaugę, jeigu ir krikščionybė nebus fanatiška, jeigu ji liks daugiau prie savo esmės.

Viso, kas pasakyta išvadoje, tenka dar kartą užakcentuoti, kad visame pasaulyje atgyja bendra idėja, kuri tuo tarpu buvo charakterizuota naujojo humanizmo aprašymu. Ši idėja pralaužia valstybių sienas bei frontų įtvirtinimus ir pasireiškia visose tautose ir visose bažnyčiose. Kiek tai liečia pačią žmoniją, n. humanizmas yra *egzistencijalus.* Jis turi būti daugiau negu literatūros ar meno dalykas ir pasiekti žmogų jo egzistencijoje, parodydamas arba primindamas jam jo naturalines teises arba pareigas. Kiek tai liečia tautas bei valstybes, mes matėme, kad n. h. yra *universalus*, t. y. jis neapsiriboja nei atskira kuria nors tauta, nei valstybe, nei atskiru kuriuo kontinentu. Religijos gi atžvilgiu n. h. yra *neutralus* — laisvas ir sąmoningas žmogus turi turėti laisvę savo apsisprendimui. Bažnyčios ar tikėjimo atžvilgiu šičia galima pažymėti tam tikrą savo ribotumo pajautimą arba *kontingentiškumą.* Turėdamas šiuos požymius, naujasis humanizmas vis dėl to nėra jokia organizacijos forma, o tik naujai atgijusi idėja, iš karo griuvėsių kyląs naujas renesansas, kurio reikalauja pati žmogaus dvasia. Jame mes pastebime sveiką žmogaus dvasios aristokratiją ir tikrą kiekvienam žmogui priimtiną demokratiją.

3.

Jeigu klausimai liečią žmogų yra bendri visoms tautoms ir jeigu visose tautose jau yra sutinkama šiems klausimams spręsti bendra mintis, tai lieka atsakyti dar į sekantį su šiuo susijusį klausimą, būtent: kiek reikšmės turi ar turės visa tai praktiškame gyvenime. Idėja yra gražus dalykas, bet ji neturi savo užnugaryje to, kas kitus priverstų jai nusilenkti, net ir tada, jeigu ji daugelio paskirų asmenų įvairiuose pasaulio kampuose tuo pačiu metu yra kartojama. Mūsų laikai tikrai nenori nieko girdėti apie bet kokias ten idėjas, jeigu jų neremia reali jėga. Nėra abejonės, kad šis samprotavimas turi savo racijų. Iš tikrųjų, taip ir yra. Ši idėja neturi kitokio užnugario, kaip tik sveiką žmogaus protą ir jo dvasinių gėrybių alkstančią dvasią. Bet idėja yra žmogaus priimama ir jo vykdoma. Ne ji yra statomą bandymui, ir ne ji šį bandymą išlaikys ar neišlaikys. Pats žmogus yra idėjos mėginamas. Žmogus — jos nešėjas turės čia parodyti, kas jis yra ir ką jis gali. Žmogus yra laisva būtybė. Jeigu kuri nors idėja nori jį atgaivinti, ji negali remtis jėga. Juo mažiau turi teisės ši idėja. Mums užtenka žmogaus dvasios ir kūno niekinimo ir prievartavimo. Mes esame tie „neralūs" idealistai, kurie stebėdami istorijos epochas mato jose nepaliaujamą dvasios kovą su jėga ir mato pirmosios laimėjimus. Mes tikime, kad ir ši idėja, kreipdamosi į žmogaus dvasią ir rasdama jos pritarimą, yra tvirtesnė ir galingesnė negu fizinė jėga. Dar daugiau: remdamasis naturalinėmis teisėmis ir sveika etika, naujasis humanizmas nėra reikalingas jokios organizacijos, nes jis iš karto jau remiasi pačiu pagrindiniu visų tautų ir organizacijų nariu — laisvu, protingu žmogumi.

4.

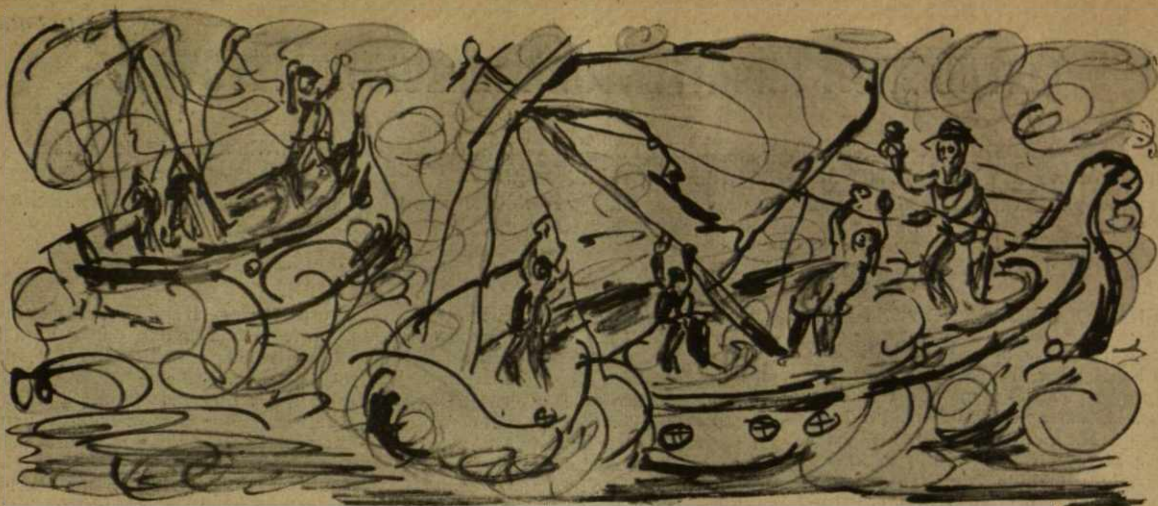
Vienydamas tautas ir žmones naujasis humanizmas negali užmiršti ir jų tautinių skirtumų. Bet tautiniai skirtumai nepasireiškia tik tada, kai tauta atsitveria nuo tautos. Jie išryškėja ir tautų bendravime vienų su kitomis. N. humanizmas reikalauja kiekvienam žmogui laisvės ir savistovumo. Neneigia jis šių privalumų ir tautoms. Bet jis siekia, kad žmogus mėgintų suprasti žmogų ir tauta tautą. Mes žinome, kad kiekviena tauta turi savo jai įgimtus gabumus ir specialius savo dvasios polėkius. Šie turi būti ir kitoms tautoms žinomi ir turi teisės reikalauti sau pripažinimo. Tuo būdu n. humanizme tautos stovi dvasinėse varžybose. Kadangi kiekvienas žmogaus dvasios kūrinys yra kartu ir jo kultūros pasireiškimas, tai mes galime sakyti, kad tautos šiandien stovi kultūrinėje konkurencijoje, norėdamos įrodyti savo dvasinį subrendimą. Nors kiekviena tauta yra kūrybingesnė savo gimtojoje žemėje, tačiau dar daugiau pripažinimo ji susilauks, jeigu šitai sugebės įrodyti net ir svetur, net ir tada, kada jai reikia kovoti už savo kasdieną.

*

Šitoje padėtyje šiandien esame ir mes. Lietuvis niekada nėra reiškęs neapykantos kuriai nors kitai tautai. Ramus ir nuosaikus lietuvio būdas galėjo suprasti visus, net ir tuos, kurie jį norėjo paminti po kojų ir paskui, istorijos lapams verčiantis, atėjo pas jį ieškoti pagalbos. Nereiškiame mes niekam neapykantos ir šiandien. Tačiau mes žinome, kad lietuvių tauta, nežiūrint to, kad likimas ją yra keletą kartų decimavęs ir blaškęs, yra pajėgi ir kūrybinga. Mes žinome, kad mes turime teisės būti laisvi ir būti savo tėvynėje. Jeigu tai šiandien, deja, lieka tik gražiais norais, tai mes tikime, kad vieną kartą galėsime ir patys apsispręsti, nes mes tikime, kad dvasia yra galingesnė už jėgą. Iš kitos pusės mes žinome, kad mes šį tą galime ir kitiems parodyti. Nors ir sunkiose sąlygose šiandien mes dedame ir savo įnašą į kultūringųjų tautų lobyną. Ir visi mūsų menininkai, mokslininkai ir tyrinėtojai šiandien yra, tarsi, mūsų visų kultūrinio pajėgumo šaukliai. Jie šiandien kalba už mus kitiems visiems suprantama meno ar mokslo kalba. Jie yra girdimi, o su jais ir mes. Mes žinome, kad kiti gali daug gero ir gražaus parodyti ir pripažįstame tai. Bet mes žinome ir savo jėgas ir raginame visus, kurie tik gali, nepaliaujamai atstovauti mus šiose varžybose. Šituo tebus įrodytas mūsų dvasinis pajėgumas. Ir mūsų vasario 16 dienos pasiryžymas yra: atiduoti visas savo jėgas kūrybiniam darbui. Mes neprašome sau laisvės ir pripažinimo kaip išmaldos, bet kaip mums priklausančių dalykų. Mes esame humanistai su kitais ir tikimės to paties iš jų.

[1] *Giuseppe Gottai, Verteidigung des Humanismus, 1942, 19 psl. versta iš itališko teksto.*

[2] *Herbert Werner Rüssel ,Gestalt eines christl. Humanismus, 1940, Pantheon leidykl., Amsterdam.*

VENANCIJAUS ALIŠO

EILĖRAŠČIAI

Daina jūroje (*Big city blues*)

Draugai, į dugną lenkime taures
Už viesulo šėlimą!
Drąsus mūs kapitonas kelią ras,
Mes perplauksime sąsiaurius, marias
Ir šitą prakeikimą.

Draugai, juk audros didesnės metu
Ant jūrų esam gimę!
Nekenčia sausumos ramių krantų,
Kas ant širdies krūtinėj pincetu
Ištatuiravo žymę.

Draugai, jau laivas dreba neramus
Kaip mėlynas šėtonas!
Iš griaučių statosi šviesius namus
Po kojų gelmėje big city blues . . .
Mus šaukia kapitonas!

Draugai, aukštyn — prie staugiančių stiebų,
Prie inkaro, prie lyno!
Dainuosim ten tarp plakančių žaibų.
Nuplaus banga, palaidos be grabų . . .
Išlenkim taurę vyno!

Vakarinė žvaigždė

Sant' Amaro kalnų kruvina grandimi
Vilko vakaro dvelksmas sunkius vualius,
Plaukė valtys į tolumas — plaukė tylus
Paskui jas ilgesys vilnimi.

Kai grįžau į namus iš svajingos nakties,
Buvo gaila rūke ten palikti žvaigždės,
Kuri man jau daugiau niekados nespindės,
Niekados į akis nebešvies . . .

Ar nukrito perlu į pakrančių karklus,
Ar užgeso ugnim klajūne bangose?
Šito aš nežinau. Tik žinau, kad dvasia
Ir dabar į ją tiesia irklus.

Kas bežino? O gal kada nors dar ateis,
Nakties vėjui betaršant sidabro kasas
Ir oranžų žieduos besūpuojant rasas,
Sant' Amaro giliais ežerais?

Jurgis Gimbutas

LIETUVIŠKOJI ARCHITEKTŪRA MAŽOJOJE LIETUVOJE

I. KRAŠTO RIBOS IR GYVENTOJAI. II. M. LIETUVOS KAIMO ARCHITEKTŪROS TYRINĖJIMŲ IR LITERATŪROS APŽVALGA. III. LIETUVIŠKOSIOS ARCHITEKTŪROS BRUOŽAI: 1. Statybinės medžiagos. 2. Sodybos ir kaimo planas. 3. Gyvenamasis namas. 4. Klėtis. 5. Ūkio trobesiai. 6. Konstrukcija. 7. Architektonika. 8. Ornamentika. IV. BAIGIAMOSIOS IŠVADOS.

I. KRAŠTO RIBOS IR GYVENTOJAI.

Mažoji Lietuva apima ne tik Klaipėdos Kraštą, bet drauge ir *apie trečdalį Rytprūsių* į šiaurės rytus nuo Karaliaučiaus, iš viso apie 10.000 kv.km. Literatūroje M. Lietuva dažnai vadinama Prūsų Lietuva. Dėl tikslesnių to krašto vakarinių ribų būta įvairių nuomonių. Tatai iš dalies priklauso nuo etnografinių požymių, pagal kuriuos tos ribos vedamos. A. Bezzenberger ([8] psl. 3) veda Prūsų Lietuvos vakarinę ribą pagal lietuviškųjų ir senprūsiškųjų vietovardžių paplitimą nuo Labguvos [1]) (Labiau) apyl. (Moosbruch) pro Narkyčius (Norkitten) į Žabynų (Szabienen) apylinkę. Pagal Ad. Bötticher' į ([7] II. 5, psl. 5) M. Lietuva turėjusi nuo 1818 m. dešimt apskričių: Klaipėdos, Šilutės, Pakalnės (Niederung), Tilžės, Ragainės (Ragnit), Pilkalnio (Pillkallen), Įsručio (Insterburg), Gumbinės, Stalupėnų ir Darkiemio, iš viso 9022,6 kv.km. Tas pats autorius tvirtina, kad dar 19 a. pradžioje kalbėta lietuviškai ne tik tose apskrityse, bet dar Labguvos aps. dalyje į rytus nuo Deimenos (Deime) upės, didžiojoje Galdapės (Goldap) aps. šiaurinėje dalyje, Vėluvos (Wehlau) aps. Pilybiškių (Plibischken) apylinkėj ir iš dalies Angerburgo apskrityje.

F. Tetzner ([6] psl. 28) išvedė 1719 metų lietuvių kalbos ribas M. Lietuvoje, kurios maždaug atitinka ir Böttícherio nusakytąsias. Tačiau Tetzner'io 1897 m. lietuvių k. riba jau pasislinkusi į šiaurę ir į rytus (žemėlapis pav. 1).

13-ajame amžiuje kryžiuočių ordinas nukariavo baltų giminės prūsų kiltį, gyvenusią maždaug dabartinėje Rytprūsių teritorijoje. Lietuvių giminių likučiai pasitraukė į rytus, dešinėn Nemuno pusėn, ir tik 15-ajame amžiuje, sąlygoms pagerėjus, vėl ėmė kurtis M. Lietuvoje. Nuo to laiko lietuviai sudarė M. Lietuvos gyventojų masę. Jų kultūrinis gyveniamas 16—17 amž. buvo gyvas. 17 a. karai ir 1709—1710 metų maras dar kartą smarkiai nuteriojo M. Lietuvą ir baisiai praretino jos gyventojus. Vokiečių valdžiai sudarius palankias salygas, krašte sistemingai kūrėsi ateiviai iš Vakarų ir Pietų Vokietijos, ypač salzburgiečiai. Su šia kolonizacija jau atsiranda svetimų vietovardžių. Ateiviai atsigabeno vakarų civilizacijos papročius, taigi, ir savą statyseną. Iš kitos pusės kolonistai vokiečiai prisiėmė kai kuriuos lietuvių ūkininkavimo papročius ([8] psl. 139).

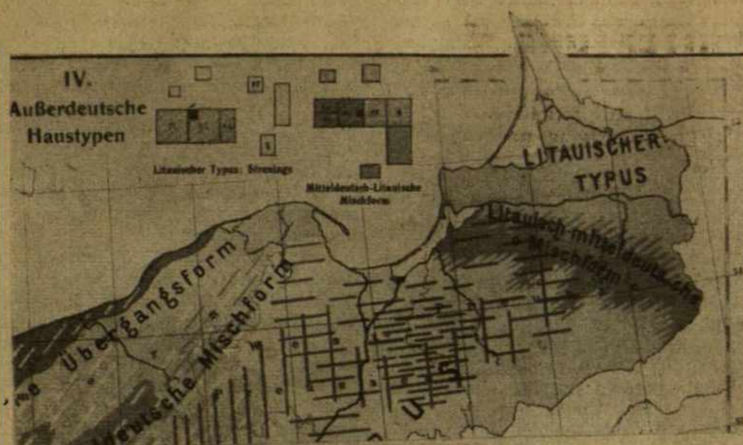
Dethlefsen 1911 m. rašo, kad M. Lietuvos ateivių spaudimas nepajėgęs pakeisti „senosios lietuviu tautos papročių" ir *savotiškos jos architektūros, „kurios pastebima dar dabar toli už šių dienų Maž. Lietuvos ribų"* ([12] psl. 17). Tas pats autorius (psl. 18) tvirtina, kad „lietuvių liaudies menas esas savotiškiausias ir turtingiausias" visuose Rytprūsiuose. Tad lietuvių kultūra M. Lietuvoje išliko atspari ir aktyvi, net tam kraštui susidūrus su stipria ateivių įtaka. Žinoma, didesnei jėgai spaudžiant, su laiku ir M. Lietuvos lietuviams susidarė nepalankios salygos išsilaikyti senosiose pozicijose. Fr. Tetzner ([6] psl. 30) priskaito 121.000 lietuvių M. Lietuvoje (1897 metų lietuviu kalbos plote, plg. pav. 1); tatai sudarė apie 30 % visų to krašto gyventojų. Prof. Dr. M. Haberlandt duoda 150.000 lietuvių skaičių Rytprūsiuose ([14] psl. 2).

Etnografinį krašto veidą rodo ne tik kalbos paplitimas ir vietovardžiai, bet, be kitko, dar vienas labai svarbus faktorius: liaudies architektūra. Paprastai miestai pirma pasiduoda moderniosios civilizacijos įtakai, o kaimas ilgiau išlaiko savo senąjį etnografinį charakterį. Taip nutiko ir M. Lietuvoje. Tik paskutiniaisiais dešimtmečiais gerokai išbujojęs *namotyros* mokslas dar spėjo užfiksuoti M. Lietuvoje turtingos lietuviškosios kaimo architektūros paminklų, kurie leidžia mums dabar nors iš dalies tą vaizdą atkurti. Dr. W. Pessler ([11]) 1908 m. paskelbė Vokietijos *kaimo statybos tipų kartogramą* (pav. 2). Tame žemėlapyje visa M. Lietuva, Semba ir plotelis Prėgliaus upės kairėj priskiriamas *lietuviškajam statybos tipui* (Litauischer Typus). Tą mums svarbią ribą galime rasti ir vėliau išleistuose vokiečių geografijos atlasuose (pvz., Harms, Kleiner deutscher Volksschulatlas, hgg. v. W. Eggers 1937, psl. 40). Prof. dr. A. Haberlandt savo naujesnėje Vokietijos trobesių tipų kartogramoje priskiria pusę Rytprūsių, taigi visą M. Lietuvą ir dar nemažą plotą į pietus nuo Karaliaučiaus ir Prėgliaus upės, — ne vokiškai architektūrai, bet „Häuser unter fränkisch - mitteldeutschem Einfluss *ausserhalb des deutschen Volkstums*" ([14] psl. 177). Suprantama, kad po 1933 metų tokios namotyros mokslo pažiūros negalėjo patikti M. Lietuvos valdovams. Pvz., E. Riemann vienoje Karaliaučiaus universiteto išleistoje knygoje (Ostpreussisches Volks-

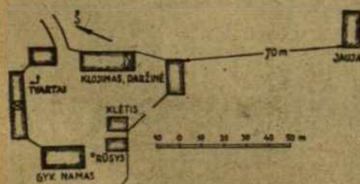
Pav. 1. M a ž o j i L i e t u v a. Parodytos lietuvių kalbos paplitimo ribos iki 19a. pabaigos. Vietovardžiai suvokietinti. (Iš *Fr. Tezner* Die Slawen in Deutschland, 1902, psl. 28).

[1]) Šiame darbe minimus lietuviškus vietovardžius, maloniai sutikęs, patikrino prof. dr. *Ant. Salys*.

Pav. 2. Iškarpa iš Vokietijos kaimo statybos tipų kartogramos. Didžioji Rytprūsių dalis priskirta *nevokiškam lietuviškam tipui arba mišriajai lietuvių-vokiečių* formai. (Iš *W. Pessler* Haustypen im Deutschen Reiche, 1908).

tum um die ermländische Nordostgrenze, Königsberg 1937, psl. 67—69) smerkia tuos senesniuosius vokiečių autorius, kurie konstatavo lietuviškos architektūros buvimą Rytprūsiuose Riemann kaltina tuos mokslininkus už tai, kad jie, esą, „laikė svarbesniu dalyku tyrinėti lietuvių liaudies kultūrą, nekaip savąją, ir tuo būdu vokietybės nenaudai pervertino lietuvių įtaką". Toliau Riemann samprotauja, kad patys vokiečių tyrinėtojai savo raštais padėję pagrindą tautiniam lietuvių judėjimui, ir dėl to su šitokiu nevokišku namotyros požiūriu reikia griežtai kovoti, jis esąs „nationalpolitisch gefährlich"... Pagaliau, tas pats autorius rašo (t. p., psl. 68), kad Lietuvoje ir kitose Vokietijos kaimyninėse valstybėse nesą jokios originalios liaudies architektūros, visa esą vokiškos kilmės. Prie to viso, Riemann tvirtina, kad Lietuvoje, kaip ir Vokietijoje, gyven. namas esąs sujungtas su tvartais po vienu stogu (Wohnstallhaus). Mes žinome, kad Lietuvos kaime gyven. namas visad esti atskirame trobesy atokiau nuo tvartų, ir tai yra senas būdingas lietuviškosios kaimo architektūros požymys. Ši paskutiniojo laikotarpio polemika dėl lietuvių architektūros M. Lietuvoje mums pabrėžtinai primena, kad ir pats ginčo objektas yra realus, nepramanytas. Šio darbo tikslas yra trumpai supažindinti skaitytoją su tais objektyviais tyrinėjimais, kurie buvo atlikti dar prieš mokslo pajungimą politikai, ir iškelti būdinguosius lietuviškosios architektūros bruožus M. Lietuvoje.

Pav. 3. Klaipėdos aps., Pempių km. M. Kuršaičio sodybos planas (iš *Dethlefsen*, Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen, 1911, Taf. 3).

II. M. LIETUVOS KAIMO ARCHITEKTŪROS TYRINĖJIMŲ IR LITERATŪROS APŽVALGA

Namotyros srityje Vokietijoje, tad ir Maž. Lietuvoje, yra daugiau nuveikta, kaip D. Lietuvoje. Jau 19 a. pabaigoje vienas kitas vokiečių mokslo vyras ėmė specialiai tyrinėti jau pradėjusius nykti originalius lietuviškus kaimo pastatus. 20 a. pradžioje, dar prieš Didįjį Karą, buvo imtasi planingos inventorizacijos ir tuo būdu užfiksuota mums reikšmingi lietuvių kultūros paminklai. Deja, šiuo metu negalime patikrinti, kas dabar yra išlikę M. Lietuvos kaimuose. Tenka pasitenkinti senais, prieš 30—50 metų atliktais ir atspausdintais tyrinėjimais. Jei jie ir neduoda šių dienų vaizdo, tai bent yra autentiški ir mažiau moderniosios technikos tepaliesti. Tatai ypatingai svarbu namotyros moksle.

Šioje vietoje apžvelgsime tik svarbesniuosius vokiečių darbus. Lietuviškų mokslo veikalų apie lietuvių liaudies architektūrą, neskaitant vieno kito straipsnio, neturime.

[1] Karaliaučiaus universiteto profesorius dr. *A. Bezzenberger* paskelbė savo tyrinėjimus apie lietuvių gyvenamąjį namą 1886 m. (Über das litauische Haus, — Altpreussische Monatschrift, XXIII. Bd., H. 1—2, Königsberg 1886, psl. 34—79, 21 brėž.). Autorius panagrinėjo senesniųjų raštų pastabas apie lietuvių trobesius, aprašė vieną kitą savo tyrinėtą, palygino juos su D. Lietuvos namais, ir drauge remdamasis filologiniais išvedžiojimais, paskelbė savo originalią hipotezę apie lietuvių gyvenamojo namo evoliuciją. Šis B e z z e n b e r g e r 'io darbas buvo ilgą laiką vienintėlis ir kitų autorių gausiai naudojamas. Yra ir daugiau B e z z. straipsnių vienu ar kitu lietuviškosios etnografijos bei statybos klausimu, tačiau jų reikšmė, palyginti, nedidelė, nes anuo metu dar neturėta pakankamai tikslios inventorizacinės medžiagos.

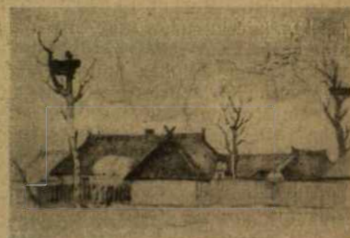
[2] *Rudolf Virchow* straipsnyje „Die altpreussische Bevölkerung, namentlich Letten und Litauer, sowie deren Häuser" (Zeitschrift für Ethnologie, Bd. 23, psl. 767—805, 11 brėž. Berlin 1891) aprašo keletą lietuviškų trobesių Kuršių Užmaryje (Neringoje) ir Klaipėdos Krašte.

[3] *G. Frölich* paskyrė atskirą studijėlę būdingai lietuvių architektūros detalei — stogo galų (čiukurų) žirgeliams (Dachgiebelverzierungen in Preussisch-Litauen, — Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg, H. 3 61 pav., psl. 33—46, Insterburg 1893).

[4] Dr. *Fr. Tetzner* davė pilnesnį lietuviškos sodybos ir paskirų trobesių aprašymą (Haus und Hof der Litauer, — Globus, Bd. 72, Nr. 16, psl. 249—254, 8 brėž. Braunschweig 1897). Tame straipsnyje panagrinėta M. Lietuvos ir Žemaičių kaimo architektūra, pabrėžiant jų didelį panašumą, surašyti lietuviški statybiniai pavadinimai. Be kitko, įdėtas Kristijono Donelaičio namų paveikslas Tolminkiemyje.

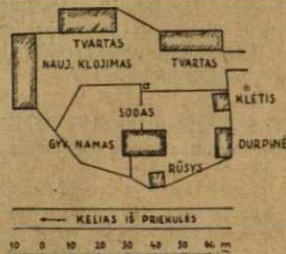
[5] Kitas to paties *Tetzner*'io straipsnis „Klete und Swirne" (Globus, Bd. 79, Nr. 16, psl. 252—255, 5 brėž. Braunschweig 1901) duoda filologinės, istorinės, etnografinės ir truputį architektūrinės medžiagos apie Maž. ir Did. Lietuvos klėtį.

[6] Pagaliau, dr. *Fr. Tetzner* savo knygoje „Die Slawen in Deutschland" (Beiträge zur Volkskunde der Preussen, Litauer und Letten etc., 520 psl., 215 brėž. ir žemėl, Braunschweig 1902) suglaudžia savo ankstyvesniųjų straipsnių medžiagą apie lietuvių sodybas (psl. 101—112).

Pav. 4. Klaipėdos aps., Pempių km. M. Kuršaičio sodyba (iš *Dethlefsen* Bauernhäuser ..., psl. 19).

[7] Monumentalaus *Ad. Böttcher*'io devynių tomų veikalo „Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen" (Heft 1—9, Königsberg 1891—1899) 5-tasis tomas skiriamas M. Lietuvai (H. 5, 158 psl., pav. 1895). Knygoje parapijų abėcėlės tvarka aprašyta ar bent suminėta aukščiau išvardintųjų 10-ties lietuviškųjų apskričių daugiausia miestų statybos ir meno paminklai. Kaimo architektūra daugiau paliesta 8-tajame tome (H. 8, Aus der Kulturgeschichte Ostpreussens, 1898).

Pav. 5. Klaipėdos aps., Pempių km. Povyliaus sodybos planas (iš *Dethlefsen*, Bauernhäuser ..., Taf. 5).

Pav. 6. Labguvos (Labiau) aps., Gilijos km. žvejo Liepkojo sodybos planas (iš *Dethlefsen,* Bauernhäuser ..., Taf. 6).

[8] Klaipėdos gimnazijos mokyt. dr. *Alb. Zweck* savo knygoje „Litauen (Eine Landes- und Volkskunde, 452 psl., 66 pav. ir 9 žemėl, Stuttgart 1898), paliečia ir lietuvių kaimo statybą M. Lietuvoje, tačiau gana paviršutiniškai, tepasinaudodamas kitų autorių tyrinėjimais.

Minėtųjų veikalų požiūris į kaimo architektūrą yra daugiau etnografinis, ne meniškas ir ne techniškas. Pasitenkinta fotografijomis ir planų eskizais be tikslesnių matavimų ir be detalių.

[9] 1906 metais išleistas vokiečių architektų ir inžinierių s-gos paruoštas atlasas „Das Bauernhaus im Deutschen Reich und in seinen Grenzgebieten" (hgg. v. *Verb. Dt. Archit.- u. Ingenieurvereine,* Dresden 1906), kur paskelbta tikslių inventorizacinės medžiagos brėžinių ir iš M. Lietuvos.

[10] Paminėtina *Alex. Kurschat* studijėlė „Haus und Hausgeräte im preussischen Litauen" (Mitteilungen der Litauischen Liter. Ges., H. 29, psl. 424—443 su iliustr., Heidelberg 1907).

[11] Inžinierių sudarytuoju atlasu (9) remdamasis, *dr. W. Pessler* sudarė Vokietijos kaimo statybos tipų kartogramą ir paskelbė ją prie savo straipsnio „Die Haustypengebiete im Deutschen Reiche" (Deutsche Erde, Bd. 7, H. 1, psl. 14—22 ir H. 2, psl. 45—52, Gotha 1908).

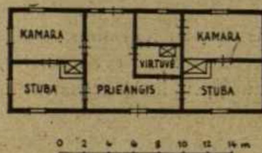
[12] Turėdamas pakankamai inventorizacinės medžiagos, oficijalus Rytprūsių paminklų apsaugos konservatorius *R. Dethlefsen* galėjo parašyti išsamų ir techniškai tikslų veikalą „Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen" (66 psl. 51 pav. tekste ir 32 iliustracijų lentelės, 4°, Berlin 1911). Didžioji knygos dalis (psl. 17—35) skiriama M. Lietuvai („Litauen"). Be sodybų ir trobesių tipų aprašymų, veikale randame konstruktyvinių bei ornamentinių detalių brėžinių.

[13] *Rob. Mielke* remdamasis savo asmeniškais tyrinėjimais, duoda naujos medžiagos apie lietuvių namus referate „Die ethnographische Stellung der ostdeutschen Haustypen" (Zeitschrift für Ethnologie, Jg. 44, H. 2, psl. 367—387, 32 pav., Berlin 1912). Autorius skiria tris namų tipus Rytprūsiuose: lietuvių, lenkų-mozūrų ir vokiečių.

[14] Illustrierte Völkerkunde (hgg. v. *G. Buschan,* II. Bd., 2. T., Stuttgart 1926) prof. dr. *A.* ir *M. Haberlandt*'ai paliečia lietuvių liaudies statybą, iškeldami jos originalumą.

III. LIETUVIŠKOSIOS ARCHITEKTŪROS BRUOŽAI

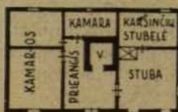
1. S t a t y b i n ė s m e d ž i a g o s. Dar apie 1860 m. Maž. Lietuvoje viešpatavo *medis sienų* statybai ir *šiaudai* stogams dengti ([8] psl. 283). Tik turtingesnieji ūkininkai statėsi mūro trobesius. Medinė statyba dėl to galėjusi ilgiau išsilaikyti Rytprūsiuose, kad miškų ištekliai leidę suteikti kolonistams privilegijų medžiagos kirstis; 1739 išėjo pirmas įstatymas, šiek tiek varžąs medžio vartojimą mokykų statyboje ([12] psl. 6 tt). Senieji krašto gyventojai laikėsi savų tradicijų ir dar ilgai statė iš medžio (t. p. psl. 13). Apie 1900 m., praplėtus plytinių tinklą ir įvedus aukštas draudimo premijas, mūras ėmė nukonkuruoti medį. Šiaudiniai stogai 1886 m. įstatymu buvo uždrausti ir tik išimtinais atvejais tepakenčiami. Raudoni čerpių stogai ėmė keisti senąjį kraštovaizdį. Medinė statyba ilgiau išliko prie didžiųjų miškų, prie Nemuno ir kai kuriose neturtingose šiaurinėse apylinkėse ([8] psl. 283 !). Dethlefsen 1911 m. ir R. Mielke 1912 m. dar aprašo tik medinius trobesius su šiaudinais stogais, kaip lietuvių statybos pavyzdžius.

Pav. 7. Fischhausen aps. (Semboje), Pilkopių km. gyven. namas (iš *Dethlefsen,* Bauernhäuser ..., Taf. 9).

Fachwerk'o sienos, t. y., mediniai griaučiai su užmūrytais tarpais, M. Lietuvoje yra svetimas reiškinys, kolonistų atsivežtas iš Vokietijos[1]). Šalutiniams trobesiams, pvz., rūsiams, jaujoms, tvartams, kartais panaudojamas ir molis sienoms plūkti ([12] psl. 19).

2. S o d y b o s i r k a i m o p l a n a s. Lietuvių sodyboms būdinga savybė: kiekvienam tikslui statomi *atskiri trobesiai ir išdėstomi sodyboje laisvai,* be jokio šablono, neprisilaikant taisyklių. Tarp trobesių paliekamas pakankamai didelis atstumas, o tatai sumažina ir gaisro pavojų.

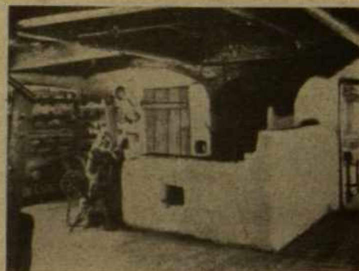
Pav. 8. Stalupėnų aps., Enskiemio km. gyven. namo planas (iš *Bezzenberger,* Über das litauische Haus, 1886, psl. 56).

Senieji autoriai priskaito lietuvių sodyboje didelį trobesių skaičių. Th. Lepner (Der preusche Littauer, Danzig 1744, psl. 70 tt, pagal [1] psl. 34 tt) mini 8 ir daugiau trobesius, o M. Praetorius (Preussische Schaubühne, ca. 1680, psl. 106 tt, pagal [1] psl. 36 t) suskaito net iki 20-ties pastatų: trejus įvairios paskirties gyven. namus, klėtį, maltuvę, keletą tvartų ir daržinių, jaują, pirtį, lininę ir kt. C. Hennenberger 1595 m. (pagal [1] psl. 39), aprašydamas Įsručio valsčiaus kaimiečių sodybas, mini, be jau minėtųjų trobesių, dar atskirai kepyklą, raugyklą („zu brauen"), skalbyklą, žodžiu, „daug mažų trobelių" įvairiems darbams.

Seniau, apie 16—17 a. nebuvę jokių taisyklių lietuvių sodybos plane, bet jo laikais jau pastebima tendencija į tam tikrą tvarką, prisilaikant racionalumo ir valdžios parėdymų 19—20 a. sodybose jau buvo sumažėjęs atskirų trobesių skaičius, įjungiant po vienu stogu keletą ūkiškų funkcijų ([12] psl. 19). Vidutinio lietuvio ūkininko kiemas tebeturi 6—8 trobesius: gyv. namą, klėtį, vieną ar porą tvartų, porą daržinių ar klojimų, jaują, rūsį. Dethlefsen'as ([12] psl. 22) aprašo, kaip, tipišką didesnės lietuviškos sodybos pavyzdį M. Lietuvoje, M. Kuršaičio sodybą. Pempių km., Klaipėdos aps. (planas pav. 3 ir vaizdas pav. 4). Apie maždaug stačiakampės formos kiemą laisvai išdėstyti visi aukščiau suminėtieji trobesiai. Jauja stovi atokiau, net 70 m. nuo kitų pastatų. Kita Dethlefsen'o ([12] Taf. 5) parinkta to paties Pempių km. sodyba (pav. 5) yra būdinga savo netaisyklingu trobesių išdėstymu.

Lietuviai visad, tad ir M. Lietuvoje griežtai *atskiria tvartą nuo gyven. namo į atskirus trobesius.* Tik smulkieji mažažemiai kartais jungia ūkiškuosius trobesius po vienu stogu su gyven. namu, kaip ir visoje Lietuvoje pasitaiko, tačiau tas reiškinys laikytinas savarankišku, o ne dėl kokių nors svetimų įtakų ([12] psl. 25).

Ankštai suspiestų kaimų lietuviai nemėgsta. Jų *sodybos esti atokiau viena nuo kitos,* kaimai nusitęsia kilometrais, arba sodybos išmėtytos vienkiemiais taip, kad sunku susekti, kur kaimo branduolys. Tatai pastebima, pvz., Stalupėnų apylinkėje ir iš viso pietinje M. Lietuvoje ([8] psl. 282). Vokiečių kaimai, priešingai, esti susiglaudę gatvinio tipo su ankštai suspiestais trobesiais sodybose. 19 a. gale naujose lietuvių sodybose stipriau pasireiškia vokiečių tipo (mitteldt.-fränkisch) įtaka ([8] psl. 165; [4] psl. 251). Trobesiai rikiuojasi apie gana taisyklingą stačiakampį kiemą ir glaudžiasi arčiau vienas prie kito ([13] psl. 372). Nežiūrint to. Zweck 1898 m. rašo apie M. Lietuvą: „*Kaimo sodybos yra daugiausia išlaikiusios lietuvišką charakterį* trobesių statysenoje, sodybos vietos parinkime ir jos išplanavime" ([8] psl. 281).

Pav. 9. Kuršių marių žvejo gyv. namo ugniavietė su kriaute (iš „Das malerische Ostpreussen", Königsberg o. J., III. Bd., Abb. 73).

[1]) Pvz., K. Brunner, Ostdeutsche Volkskunde, Leipzig 1925, psl. 50. Vidal de la Blache, Principes de géographie humaine, Paris 1922, tab. VI įdėtas žemėlapis statybinių medžiagų pasiskirstymui Europoje pavaizduoti. Tame žemėlapyje be jokio pagrindo priskirta vokiškojo fachwerk'o sričiai ne tik Rytprūsiai, bet ir visa Lietuva ir Latvijos dalis iki Dauguvos. M. Lietuva 19 a., o Lietuva tarp Nemuno ir Dauguvos dar ir šiuo metu ištisai priklauso šiaurės-rytų Europos medinės rąstinės statybos sričiai. Klaidingą V. de la Blache žemėlapį yra persispausdinę keli vokiečių autoriai (Fr. Steinbach 1926, Br. Schier 1932, Ad. Helbock 1929...).

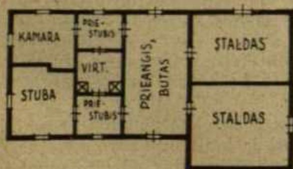
Žvejų kaimai prie Kuršių marių ir Kuršių Užmaryje (Neringoje šiek tiek skiriasi nuo ūkininkų, tačiau taip pat yra išlaikę savo senas lietuviškas architektūrines formas ([12] psl. 27). Žvejų sodybos yra susispietusios į gan taisyklingą kaimą dėl to, kad jų situacija yra apréžta marių krantu ir upės žiotimis. Todėl tų kaimų sodybos esti siauros ir pailgos, susispaudusios prie kelio išilgai upės. Ir čia tvartas stovi atskirai nuo gyven. namo ([12] psl. 26). Prie pat upės kranto esti specialus žejų pastatas *bukinė*, kurioje rūko žuvis, verda žuvų taukus. Lietuviškos žvejo sodybos pavyzdžiu Dethlefsen'as duoda Gilijos (Gilge) km, Labguvos aps. žvejo Liepkojo sodybą (pav. 6, pagal [12] Taf. 6).

M. Lietuvos sodybos yra kitokios, nekaip vakarinėje Rytprūsių dalyje įsigalėjęs *vokiškasis tipas*, vad. *mitteldeutscher Gehöft-Typus* (pav. 2) arba kartais vadinamas ir fränkisch-mittedt. Gehöft (H. Naumann, Grundzüge der deutschen Volkskunde, Leipzig 1929, psl. 36). Šio vokiškojo tipo sodybos sudaro uždarą stačiakampį kiemą su gyven. namu ir tvartu viename trobesyje, daržine, pašiūre ir vartais aplink (t. p., psl. 31). Tad iš viso tik 2—4 trobesiai. Jei kartais didesniųjų ūkininkų tvarto galas paverčiamas taip pat gyven. patalpomis, o tvartas iškeliamas į atskirą trobesį, tai toks reiškinys laikytinas ne tipingu, o tik išimtim pagal reikalą ([11] psl. 22). Atstumai tarp trobesių maži, sodyba ankšta. Tokios sodybos suglaustos į pailgus kaimus abipus vienos išilginės gatvės (Strassendörfer, [12] psl. 47, 53).

Suglaudžiant, tenka išskirti šiuos lietuviškųjų sodybų M. Lietuvoje būdinguosius bruožus: 1) *netaisyklingas* trobesių išdėstymas, 2) kiekvienam ūkiškam tikslui — *atskiri trobesiai*, kurių susidaro gan daug (6—8), 3) *gyven. namas atskirai nuo tvarto*, 4) pačios sodybos nesuglaudžiamos į ankštą kaimą, bet paskleidžiamos *vienkiemiais* atokiau viena nuo kitos plačiau ištysusiais kaimais. Paskiri trobesių tipai, jų formos, konstrukcija ir ornamentika turi dar daugiau lietuviškai architektūraį būdingų bruožų.

M. Lietuvos sodybos yra to paties tipo, kaip ir D. Lietuvos, tiksliau — žemaičių. Tauragės, Kretingos, Telšių apskrityse senųjų sodybų būdingosios ypatybės yra tokios pačios, kaip ir ką tik nusakytosios Prūsų Lietuvos. Ir trobesiai D. Lietuvoje yra tos pačios paskirties, kiekvienas atskirai.

Tarp lietuviškosios ir vokiškosios (mitteldt.-fränkisch) statysenos sričių nėra griežtos ribos. Ja sudaro *platus mišrių formų ruožas*, kurias Pessler'is vadina „litauisch-mitteldeutsche Mischform" ([11] psl. 22) ir savo kartogramoje priskiria tam pereinamajam tipui notangų, bartų, galindų (senų prūsų kilčių vardai) ir mozūrų (slavų kiltis) sritis, siekdamas vakaruose maždaug Elbingo-Allensteino-Willenbergo liniją. Be to, Bötticher ir Dethlefsen tvirtina, kad Sembos, Notangos ir Bartos kaimuose *vyraujanti lietuviškoji statysena* ([7] H. 8, psl. 68 [12] psl. 17, 43). K. Brunner (Ostdt. Vkde., 1925, psl. 49) dar priskiria tas sritis mišriąjam lietuvių-vokiečių tipui.

Pav. 10. Pakalnės (Niederung) aps., Tovės km. žvejo gyv. namas su tvarto (staldo) priestatu (iš *R. Mielke*, Die ethnogr. Stellung der ostdeutschen Haustypen, 1912, psl. 376).

3. Gyvenamasis namas.

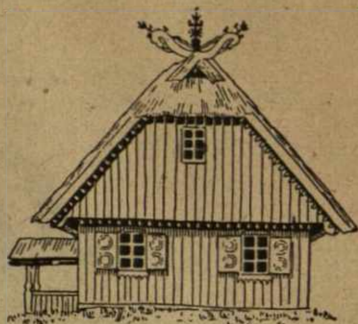
Lietuviško gyvenamojo namo visoje Lietuvoje būdinga savybė yra *plano trilypumas*. Įėjimas iš šono viduryje į priemenę; viename gale esti gyvenamoji

Pav. 11. Lietuviškas namas Tilžėje (iš „Das malerische Ostpreussen", II. Bd., Abb. 70).

patalpa (*stuba*, D. Liet.: gryčia, pirkia), antrajame — kamara arba kelios kamaros, kartais svečių kambarys (D. Liet.: seklyčia). Ši schema turi įvairių varijantų, bet pagrinde yra *bendra M. Lietuvai, Žemaičiams ir Aukštaičiams* Bezzenberger'is konstatuoja M. L. ir D. Liet. gyven. namų vienodumą (Übereinstimmung) ir spėja, kad jų evoliucija buvusi ta pati ([1] psl. 63). Šalia tokio trilypio arba dvigalio namo,

Pav. 12. Labguvos aps., Gilijos km. seni žvejų namai. Pirmojo stogas su laužtu galu — lietuviškas, antrojo — status, naujesnis. (Iš „Ostpreussen", Königsberg o. J. psl. 119).

Lietuvoje sutinkamas dar vienagalis, turįs priemenę ir tik viename gale gyvenamąsias patalpas. Toks varijantas gali būti nepilnai išvystytas bendrojo tipo atvejis. Gyven. namo trilypumas nėra vien tik lietuviams būdinga ypatybė. Toks namo dalinimas išilgai į tris dalis randamas Skandinavijoje, Latvijoje, Gudijoje, Lenkijoje, Karpatuose, Balkanuose . . . Namotyros literatūroje mūsiško tipo trilypiai gyven. namai su kamaromis — sandėliais vad. *Wohnspeicherhaus;* vokiečių „mitteldeutsches Gehöft" tipo sodybų gyven. namas su tvartu priklauso *Wohnstallhaus* tipui. M. Lietuvos namo trilypumą (Dreiteilung, Dreiräumigkeit) yra

Pav. 13. Žvejo namas Nidoje, Kuršių Užmaryje (iš P. Galaunės, Lietuvių liaudies menas, 1930, psl. 52 pagal O. Dubeneckienės pieš.).

pabrėžę, kaip būdingą lietuviško namo savybę, visi minėtieji vokiečių tyrinėtojai.

Gyvenime vyrauja ne gryni tipai, bet mišrosios formos ir įvairūs *tipų varijantai*. Daugumas namų yra pagal reikalą modifikuoti, padalinant pertvaromis gyvenamąjį ir kamaros galus į keleta, mažesnių patalpų įvairiems tikslams (pav. 7, 8). Priemenėje vietoj pirmykščio atviro ugniakuro atsiranda praktiškesnės virtuvės mūrytuose kaminuose (pav. 8) mūrytos krosnys (viryklos, duonkepės, šildomosios. Priemenėje taip pat atitveriamos kamarėlės. Tos reformos nekeičia pagrindinio namo išplanavimo į tris maždaug lygias dalis.

Senajam lietuviškam namui būdinga dalis buvo *kriautė* virš atviros ugniavietės priemenėje. Toji kriautė primena *žemaičių namo pakriautę* ir yra įtaisyta lubose lyg gaubtas, apie 2×3 m dydžio su angomis dūmams išeiti (pav. 9). R. Mielke vadina kriautę *„svarbia senojo lietuviško namo dalimi"*, bet jau beišnykstančia ([13] psl. 374 tt). Jis rado išlikusių kriaučių pietinėje Nemuno deltos dalyje Gilijos (Gilge) km. Netolimuose Įsės (Inse), Lūjos (Loye) ir Karklės (Karkeln) kaimuose tas pats autorius terado nesenai buvusių kriaučių pėdsakus.

Žvejų sodybose, kaip ir mažažemių ūkiuose, pasitaiko gyv. namų su tvartu po tuo pačiu stogu. R. Mielke (t. p.) sako, kad žvejų kaimų *tvarto (stallda") įjungimas į gyvenamojo namo organizmą esąs lietuvių gyv. namo evoliucijai prieštaraująs reiškinys*, suprantamas tik dėl specifinių žvejo ūkiškų sąlygų. Dirbamosios žemės trūkumas verčia atsisakyti didesnio skaičiaus trobesių ir suglausti sodybą (plg. pav. 6). Tokiu atveju tvartelis esti trilypio gyven. namo priestatas (pav. 10). Rečiau pasitaiko, kad vienas namo galas nuleidžiamas tvartui ([4] psl. 251). Tačiau dažniausiai ir žvejų namai esti atskirti nuo tvarto. Bezzenberger patyrinėjęs Karklininkų (Karkelbeck) ir Nidos gyv. namus, tvirtina, kad ir jie atitinką bendrajam trilypiam lietuv. namo tipui ([1] psl. 68).

Wohnstallhaus ir *Wohnspeicherhaus* sąvokos nusako vokiškojo (fränk.-mitteldt.) ir lietuviškojo namų skirtumą. Daugiau išsivystę vokiškieji namai turi daugiau patalpų ir tiek pakeistą planą, kad sunku beatpažinti jų seniau buvusį trilypumą ([12] Taf. 22 ir kt.; [13] psl. 370). Lietuviškų gyven. namų tipingi pavyzdžiai duoti pav. 11—13.

(Pabaiga kitame numery)

Paulius Jurkus

SNAIGĖ

Susapnavo Dievulis gražų sapną: didelė ir graži snaigė skrido per jo sukurtą pasaulį. Ir pabudęs panoro jis sukurti tokią snaigę ir pasiųsti į žemę. Išpiaustė ją iš ledo gabalėlio, papuošė brilijantais, perlais ir sefyrais. Pabaigęs padėjo Viešpats Dievas Snaigę ant delno ir džiaugėsi savo sapnu.

Jis ėjo mėlynomis akvamarino grindimis, kuriose buvo tūkstančiai skylučių, pro kurias liejasi dangaus šviesa į erdves ir angelai, herubinų ir serafinų pulkai stebi gerąją žemę ir kurias žmonės žvaigždėm vadina. Viešpats Dievas ieškojo grindyse didžiausios skylutės ir, ją radęs, pažvelgė į žemę ir tarė Snaigei:

— Matai ten žemę, mano didįji sapną! Skrisk į ją ir papuošk ten turtingiausio ir laimingiauio kaktą.

Paleido Viešpats Snaigę į dideles dangaus erdves, pažiūrėjo, kaip ji šviti dangaus šviesomis ir ją palaimino.

Snaigė skriejo linksma. Jai atrodė iš tolo žemė kaip didelis šlifuotas deimantas, kurį matė Viešpaties žiede. Šis deimantas skleidė tūkstančius svaigių šviesų. Ir Snaigė svaigo iš džiaugsmo, skrisdama į tas virpančias šviesas.

Žemė vis didėjo ir augo. Greit ji buvo didesnė už dangaus vartų žibintą, kuris nušviečia atvykstantiems kelius ir kurį žmonės mėnuliu vadina. Ir čia sutiko ji kitas savo drauges, kurios taip pat skrido į žemę.

— Kokia tu graži, — stebėjosi jos sesers snaigės, — ir kokia tu didelė, tokios mes dar niekada nematėme, nors jau daugel šimtų metų, kaip keliaujame į žemę. Kas tu, kas tu esi?!

— Aš Dievulio sapnas. Aš pasiuntinys, skrendąs pas turtingiausią ir laimingiausią... Aš nešu jam Viešpaties pasveikinimą ir palaiminimą.

Snaigės džiaugėsi savo sesers puošnumu, šoko aplink ją susižavėjusios, skriejo šuoliais, kol naktį jos pasiekė žemę. Aukšti, baltom sniego apikaklėm pasipuošę bokštai šaukė jom, kad čia karaliaus miestas, kuriam reikia šiltų patalų, nes žiema jau stūgauja tvirtovės vartuose.

— Ir kas čia turtingiausias? — paklausė Snaigė savo draugių.

— Karalius, — atsakė jos choru.

— Kur jį man surasti?

— Ten, kur šviečia langai, kur aukščiausi stogai, — atsakė jos ir parodė karaliaus rūmus, už katedros, kalnų papėdėje. Snaigė džiūgaudama pasuko šviesų link, o kitos snaigės tūpė ant stogų, langų, aikščių ir dengė miestą baltu šermuonėliu.

Snaigė priskrido prie karaliaus rūmų ir pro langą pamatė puotą. Baltuose rūbuose mergaitės it liepsnos skriejo stiklo grindimis ir jas lydėjo margaspalviai vyrai, gražūs it angelai. Jų viduryje sukosi papuoštas rožiniais šilko drabužiais karalaitis. Jis buvo toks gražus, kaip rinktiniai dangaus šventieji, kuriuos ji matė, būdama Viešpaties delne. Karalaitis sukosi apsvaigęs salės šviesom ir grindim skriejančiom liepsnom. Suvirpo Snaigė ir pamilo jį, žėrinčius jo rūbus ir lenktą kalaviją ir pagalvojo: jis laimingiausias ir turtingiausias. Ir ji ieškojo būdų pasiekti karalaitį, kad galėtų papuošti jo kaktą.

Karalaitis nuėjo į savo kambarius, ir Snaigė nusekė jį rūmų palangėm. Ji matė, kaip jis vaikštinėjo neramus savo kambary ir atidarė langą.

Snaigė pasverdėjo ir norėjo pulti ant jo kaktos, bet čia išgirdo karalaičio žodžius:

— O žvaigždės, koks aš nelaimingas, negalėdamas būti drauge su karalaite?!

Suvirpo Snaigė, o karalaitis, ją pamatęs, paklausė:

— Kur skubi, mieloji Snaige, sustok pas mane?!

— O ne! Ne!

Snaigė neatsakė daugiau nė žodžio, smuko žemyn į tamsumą liūdna, kad negalėjo nutūpti ant karalaičio kaktos ir juo pasigrožėti. Nenorom ji ieškojo karaliaus. Ji vaizdavosi jį seną ir negražų. Ir vos pasiekė karaliaus langus, kaip išgirdo seno žmogaus dejavimą:

— Kokia vargšė mano karališka galva, kur aš gausiu tiek pinigų karui vesti.

Nuliūdus ir pavargus skrido Snaigė iš karaliaus kiemo ir norėjo pulti prie vartų, kur rytmečiais eina karalaitis, ir numirti ,bet atsiminė Viešpaties žodžius ir skrido toliau ieškoti turtingiausio ir laimingiausio.

Mieste jau aušo. Rožinis rytų dangus kas kartą plėtėsi. Suskambo varpai, sukilo bokštuose pirmieji paukščiai, ir Snaigė paklausė jų:

— Kas yra šiame mieste turtingesnis ir laimingesnis už karalių?

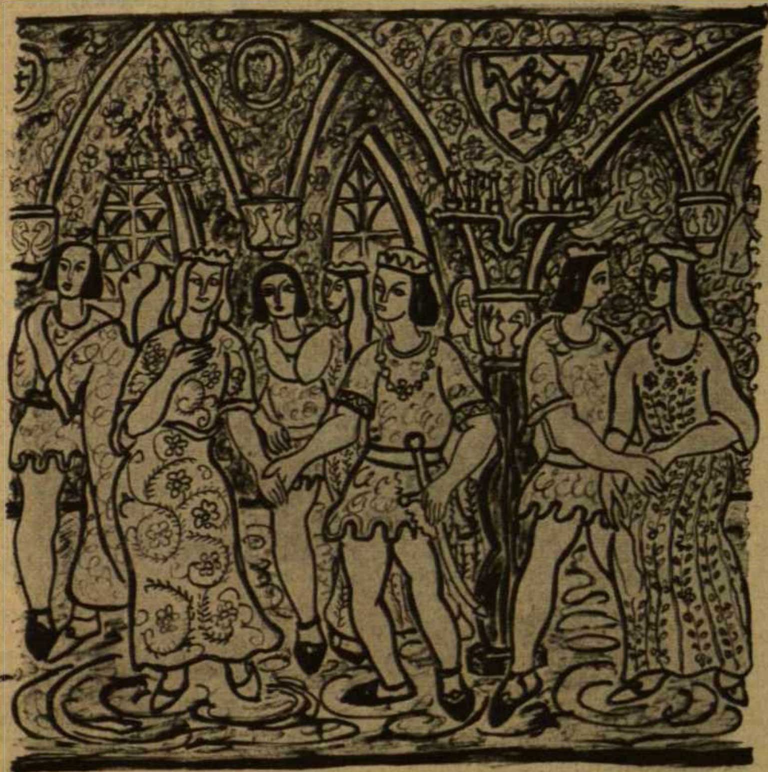
Paukščiai kraipė galvas ir nežinojo. Atsirado vienas žvirblelis, kuris dažnai pusryčiaująs didžiojo hetmono languos. Ten jis matęs daug kariuomenės, didelius pinigus ir garbę. Ir Snaigė nuskrido ten.

Tarnai triukšmavo prie durų ir bėgiojo. Iš jų kalbų Snaigė suprato, kad kažkas šią naktį įvyko. Ir ji pamatė pro langą sužeistą generolą, sunkiai dejuojantį ir keikiantį savo priešus.

Snaigė išsigandus pasuko atgal ir atsitūpė katedros pastogėje ant vieno šventojo delno pailsėti. Šventasis suvirpo iš džiaugsmo ir sušuko:

—Kas tu, kas tu?

— Aš Dievo pasiuntinys ir palaima...

V. Petravičius Iliustracija

— Šitam mieste aš perėjau žemę, dalydamas vargšams savo tėvo karaliaus turtus, seniai jau miriau ir mano palaikai ilsis čia katedroje, bet tik dabar mane aplankė Dievo pasiuntinys... Ir koks aš laimingas.

Suplakė karalaičio marmurinė širdis.

— Bet aš ne pas tave, aš pas turtingiausią ir laimingiausią šio miesto, — atsakė Snaigė.

Didis šventasis, laikydamas vienoje rankoje leliją, kitoje — karalaičio skeptrą, jau daug metų nebuvo išėjęs iš savo nišos, ir jo pakeltos į dangų akys nieko daugiau nematė, kaip katedros stogą, kur skraidė gražūs, žvilgą karveliai. Jis nieko negalėjo pasakyti Snaigei.

Tada atskrido zylytė į šventojo delną pusryčiauti. Ji pasidėjo tujos žiedelį prieš save, pasitaisė po kaklu parištą skepetaitę ir, padėkojus Dievui už ryto gražumą, pradėjo savo pusryčius. Ji pasakojo, kad šį rytą aplankiusi miesto vaivadą, mačiusi ten daug brangių kilimų, sienose sukabintus ginklus, stalus iš dramblio kaulo ir auksinius indus. Ji buvusi ir pas pirklius, kurie turi didelius rietimus brangiausių gelumbių, brangių taurių ir gėrimų.

Snaigė pakilo nuo delno, apsuko ratą aplink šventojo galvą ir nuskrido.

Buvo pašalę. Saulė nušvietė gražų, minkštą sniegą, sugulusį ant stogų ir aikščių. Jauni ir gražūs žmonės skubėjo, džiaugėsi sniegu ir bėgo, bėgo amžinai, it spinduliai ateiną nuo saulės...

Rado Snaigė didelius vaivados rūmus prie bažnyčios, kurios bokštas buvo aukštesnis už visus miesto bokštus. Rado didelius turtus rūmuose, daugel kareivių, surykiuotų su šaudyklėmis rankose ir daugelį tarnų. Tik pono veide buvo liūdesys, naktų naktim jį slėgęs. Vaivada rašė žąsies plunksna, galvojo ir skundėsi, kad maža turtų jam, dideliam pasauly jam laimės maža.

Per kalnus ir slėnius atėjo naktis ir savo brangakmeniais sagstytu apsiaustu apdengė miestą. Bokštuose varpai dėkojo Viešpačiui už nakties žiburių gausumą. Žmonės ėjo maldom į bažnyčias, ir Snaigė sukosi virš jų galvų. Ji sutiko daugel aukštų dvasininkų, kurių ilgus šilkinius drabužius nešė jauni berniukai, ir rado rūpestį jų širdyse. Vieni ilgėjosi vyskupų ar kardinolų kėdžių, antri dvarų ir treti — galybės seime.

Tada Snaigė skrido iš gatvės į gatvę. Ji sutiko dainuojantį studentų būrelį. Jie ėjo linksmi. Virš galvos spindėjo nakties žvaigždės, o po kojomis tiesėsi baltas žiemos šermuonėlis. Snaigė svaigo nuo jų dainų ir sekė juos drebėdama, kol jie pasiekė mažus savo kambarėlius. Ten jie vėl nugrimzdo tarp knygų, kuriose rado gėlių iš praėjusių vasarų. Jie mąstė apie mergaitę, kuri praeidama jiems numetė ant knygų šitą puokštelę. Bet ji nuėjo ir neatsigrįžo, ir dabar kambarėly buvo šalta ir nejauku. Jie didelėm degančiom akim žvelgė į tamsą, ir lūpos kuždėjo: kodėl didelis pasaulis toks mažas jiems.

Kituose miesto languose pro žiemos nupieštas gėles Snaigė matė liūdesį ir ilgesį, vargą ir skausmą. Ir ji skrido tolyn ir tolyn, iš miesto į miestą, iš krašto į kraštą.

Ji matė ežerus lyg didelius nušlifuotus brangakmenius, įsegtus į baltą žiemos apsiaustą, kalnus it milžinus miegančius po sniego patalais. Tamsiai žali miškai it juostos driekėsi baltais dideliais plotais. Miestuose aukšti bokštai, katedros, pilys ir rūmai buvo pilni ramybės ir ilgesio.

Ji matė laivus vandenyse. Grojo muzika, degė šviesos, ir jie plaukė tolyn ir tolyn lyg norėdami visai atitrūkti nuo žemės ir daugiau nebegrįžti.

Ir žiema jau baigėsi, bet ji niekur nerado nei turtingo, nei laimingo. Pavasario pranašai jau nuėmė nuo bokštų ir nuo kalvų žiemos rūbus, miškai, nusidažę indigo spalva, atsikvėpė kvapiai. O Snaigė vis skrido ir skrido. Ji buvo aplankiusi kiekvieną žmogų, kiekvieną namelį ir vėl sugrįžo į miestą, į kurį ji buvo atskridus savo kelionės pradžioje.

Nuo stogų tiško sidabrinis vanduo, ir ta pati zylytė, kurią snaigė sutiko šventojo delne, linksma skėlė snapeliu paskutinį ledą. Ir ji nustebo, pamačiusi snaigę, kuri buvo pavargusi ir nebežėrėjo vaivorykštės spalvomis. Zylytė jai pasakė, kad kartą ji girdėjusi, kaip vienas žmogus šaukęs gatvėje: koks aš turtingas ir laimingas. Snaigė nuskrido į zylytės nurodytą gatvę.

Gatvėje buvo dideli vartai, o virš jų — koplytėlė. Ten degė visada žvakės prie aukso lapeliais papuošto paveikslo, ir žmonės meldėsi gatvėje.

Jau buvo vakaras, tuščioje gatvėje švilpė vėjas, ir Snaigė skrido dairydamasi į kiekvieną kampą. Vienos nišos užuovėjoje ji pamatė senį su ilga barzda.

— Gal žinai, kas čia turtingiausias ir laimingiausias, — paklausė, Snaigė.

— Aš! Aš, mieloji Snaige, — atsakė senis.

Snaigė sudrebėjo, pamačiusi jo menkus drabužius ir didelį elgetos krepšį. Ir ne karalaitis ir ne vaivada jis buvo...

— Bet kodėl tu esi taip nuskurdęs? — paklausė nuliūdusi Snaigė.

— Aš esu turtingiausias visame pasaulyje, nes aš nieko neturiu ir nieko nebetrokštu. Aš išgėriau visas gyvenimo taures, ir štai — dar kelios valandos ir būsiu rojuje. Tas nujautimas mane pripildė džiaugsmu.

—Kas tu esi, kad taip kalbi?, — virpėdama klausė Snaigė.

— Aš esu poetas, o mano sese...

— Mane siuntė Viešpats Dievas papuošti turtingiausiojo ir laimingiausiojo kaktos... — kalbėjo tyliai Snaigė, — aš ieškojau per žiemą po visą žemę ir tik dabar suradau...

— Aš nevertas, aš nevertas, kad tu mane papuoštum, aš nevertas, kad tu prisiliestum prie manęs... O palaimintа valandos saldybė...

Jis ištiesė priekin savo sudžiūvusias rankas, ir Snaigė nutūpė ant jo kaktos.

Rytmety poetą rado šventosios gatvės vartuose. Jo rankos buvo ištiestos į priekį lyg ką brangaus priimtų. Ant žemės, rūbų, barzdoje spindėjo ašaros, sušalusios į ledą. Jo akys didelės ir atviros žiūrėjo amžinai į šviesų dangų... o ant kaktos spindėjo Snaigė.

Lichtenfels, 1945. XII. 29.

Charles Baudelaire

Albatrosas

Dažnai sau pasilinksmint laivo žmonės
Sugauna albatrosus, didelius vandens paukščius,
Nerūpestingus palydovus jų kelionės
Ir laivò, slystančio viršum gelmių karčių.

Bet vos tiktai palietęs koja dėnio lentą
Karalius nuostabių padangių mėlynų,
Nuleidžia vilkt šalia savęs, paniekintas ir menkas,
Kaip irklus baltus, didelius sparnus.

Koks nevikrus dabar sparnuotas šis keleivis,
Juokingas ir šlykštus. O koks gražus kadais!
Pypke paliečia erzindamas snapą vienas iš jūreivių,
Kiti šlubuodami pamėgdžioja paliegėlį plasnojusį sparnais.

Poetas panašus į debesynų princą,
Kurs skrenda audroje ir tyčiojasi iš šaulių.
Bet žemėn ištremtam tvirti sparnai nulinksta
Ir pančioja laisvus, galingus jo žingsnius.

Išvertė A. Nyka-Niliūnas

RYŠKIOJI MENININKĖ

(Vincės Jonuškaitės 20-ties profesinio darbo metų sukakties proga)

Ir štai, pertękes turtais ir be nieko
Aš žemės vieškelius minu, minu, minu...
Nors man praėjus tiktai skolos lieka,
Bet mano dūšia sklidina dainų...
Naujas dainuoju ir senas kartoju;
Kai kas ir čia ką nauja įmatys...

Tai Petro Babicko žodžiai. To paties tremtinio širdgėlos dainų rinkinio („Toli nuo tėvynės") kitoje vietoje jis sušunka: — Daina! Daina! Tu — tremtinio paguoda... Vienintele! — bene kiekvienas iš mūsų mintim gundosi įterpti. Guodžia ji šios dienos tremtinio vargingą neviltį, lygiai kaip mūsų senelių vergijos buitį; tai laimė būtų, jeigu bent mūsų nūdieniai žodžio ir garsų kūrėjai šio meto nuotaiką ir vaizdą sugebėtų įkelti į bendrąjį kultūrinį tautos lobyną, — kaip kad mokėjo padaryti tai senieji dainiai prieš šimtą ir kelis šimtus metų.

Daina guodžiasi ir Miuncheno lietuviai tremtiniai. Bet per kelias išeitas savaites jų paguodos vakarų turinys paįvairėjo vienu varijantu — Vincės Jonuškaitės, vienos jų guodėjų, dviejų dešimčių profesinio darbo metų minėjimu. Miunchenieciai pagerbė jubiliatę taip, kaip šio meto sąlygos jiems leido, bet spontaniškai ir — užvis svarbiausia — nuoširdžios pagarbos ir meilės žodžiais. Pavyzdžiui, viename jai įteiktame adrese vadovaujantys Miuncheno lietuviai sako: „Tamsta išaugai didele, plataus masto menininke lietuviškoje visuomenėje. Mums džiugu konstatuoti, kad Tamsta nuo mūsų visuomenės ir jos idėjų nenutolai. Visą savo meninio gyvenimo kelią buvai ištikima tik savai tautai, savo tėvynei Lietuvai... Šiandie, kada mini savo meninės veiklos dvidešimtmetį, gali drąsiai pasakyti: pasiekiau to, apie ką svajojau kaip dainininkė, kaip lietuvė imdamasi šio darbo. Tamstos laimėjimai yra mūsų tautos laimėjimai, Tamstos džiaugsmas yra ir mūsų džiaugsmas. Todėl džiaugiamės ir didžiuojamės, minėdami tokią svarią meninę sukaktį..."

Jeigu žmogus po dviejų dešimčių profesinio darbo metų susilaukia tokio savos visuomenės pripažinimo, jos žodžius jis tegali išklausyti su tyro džiaugsmo ir gilaus dėkingumo kupina širdim. Išklausęs jis iš tiesų gali būti sugundytas tarti sau to adreso žodžiais: — pasiekiau to, apie ką svajojau... Bet kaip menininkas? Ar nors vienam tikram menininkui yra kada pavykę sugauti savo svajonę?

Mes tuo abejojame. Ir dėl to tad su tikru smalsumu klausėmės menininkės Vincės retrospekcinės „išpažinties". Į savo atsiminimus ji mus įvedė nuolaidžia šypsena. — Savo menines svajones pradėjau pirmajame tremtinės gyvenime, — ėmė pasakoti jinai. — Tai buvo Voroneže 1916 metų sausio 5 ir 6 dieną, per lietuvių mokinių šventę. Tomis dienomis aš, velionies Nacevičiaus choro narys, parmąkart pasirodžiau kaip keturiolikos metų „solistė". Mano svajonės tuomet dar neįstengė išryškėti, bet klausovų nuolaidumas mano balsui (daina buvo „Sunku man gyventi") ir tolimesnis eksponavimas manęs, kaip solistės, visokiausiomis viešo pasirodymo progomis su „Grybais", „Trim berželiais" ir kitomis dainomis itin stiprino mano „menkumo kompleksą", ir nejučiomis man tos svajonės pagimdė jau tikrą pagundą: norą pasimokyti, kaip reikia tikrai dainuoti. Toji pagunda ėmė mane vedžioti į profesinius koncertus Voronežo Muzikos Mokykloje, o 1917/18 mokslo metais, nuo gimnazijos pamokų atliekamomis valandomis, — ir į jos klases, jau kaip mokinę. Bet grįžusi į Lietuvą pasidariau Surdegių mokytoja, paskui Kauno valdininkė Žemės Ūkio Ministerijoje ir buvau tikra, kad tos mano voronežinės svajonės pasilaidojo kaip nereikšmingi epizodai — lygiai kaip senesnioji vokalinė „veikla" Subačiaus bažnytiniame chore pas vargonininką Baltrušaitį ar Panevėžio gimnazistų chore pas Paulauską. Bet atsitikimas mano likimą grąžino į senąjį kelią. Grįždama į Lietuvą aš atsitiktinai giedojau Polocko bažnyčioje, ir ten mane išgirdo J. Tallat-Kelpša. 1919 metų rudenį sutikęs mane Kaune, jis pasiūlė man dainuoti vaidilutės partiją jo statomoje M. Petrausko „Birutėje", ir po to debiuto aš vėl pasidariau nuolatinė visokių Kauno vokalinių pasirodymų solistė. Netrukus atėjo J. Naujaliui pagerbti koncertas Rotušės salėje, jame aš atlikau jo „Lopšinę" ir ką tik parašytą „Maldą", ir K. V. Banaitis savo recenzijoje paprašė visuomenės dėmesio mano balsinei medžiagai. Po to dainavau Kazio Binkio „Vejos" krikštynose, ir tą vakarą Tallat-Kelpša su Naujaliu įkalbino mane važiuoti į Berlyną mokytis dainavimo. Tallat-Kelpša suorganizavo ir pinigų kelionei: Ateitininkų Fondas paaukojo 500 auksinų, M. Yčas uždarame voke įteikė 1.000 prancūzų ir 100 šveicarų frankų, ir taip 1920 metų sausio mėn. atsiradau Berlyne, o kovo mėnesį buvau priimta studente į „Staatl. Akademische Hochschule für Musik".

— Nuo to laiko mano svajonės pasidarė kiek konkretesnės... Jubiliatės šypsena pasakojant darosi kiek platesnė. — Berlyne aš iš karto ryžausi pasidaryti profesine dainininke, nutariau baigusi mokslą įsisteigti savą teatrą ir dainuoti jame visiems lietuviams — būtinai nemokamai... O gyvenimas labai greitai į mano svajones atsakė kasdieniniu realizmu. Daugelį mėnesių Berlyne išgyvenau kaip tikra „paukštytė lengva, sparnuota" — lengva man buvo galvėmis pusnuogei skraidyti, dar lengviau virškinti. Pinigais padėdavo man p. Yčas ir p. Yčienė, Vailokaičiai ir amerikietis brolis Juozas, bet viso to nebuvo perdaug, o kiekvienas geresnis koncertas ar vaidinimas mane kur kas daugiau viliojo nekaip pietūs ar suknelė. Valgyti, kiek galėdavo, atsiųsdavo ir mama iš Subačiaus, bet siuntiniuose vietoje sviesto ir dešrų dažnai rasdavau akmenis, ir taip savo studentiškos sąmatos jokioje pozicijoje suvesti negalėdavau.

Čia dainininkė susimąsto. Šiandie ir tie vargai man atrodo brangūs, mieli, bet anuomet jie mane vietoje dainininkės vos nepadarė malūnininke. Jūs nesijuokit. Lietuvoje tetos mane norėjo būtinai supiršti su vienu malūnininku — malūnininkės dalia joms atrodė daug tvirtesnė už neaiškų dainininkės amatą, — tai nebežinau jau kurios desperacijos metu apsiverkiau ir ėmiau rašyti tam gerajam malūnininkui sutikimo laišką... Bet likimas ir tada tikrai stebuklingu būdu neleido man išeiti iš dainininkės kelio: to laiško dar neįmetusi, gavau p. Yčienės kvietimą atvykti pas ją į viešbutį... Tai buvo nauja pašalpa; o paskui atėjo jau ir valstybinė stipendija.

Kieta Berlyno tikrovė mane pamokė, kuo turi būti pamušta kiekviena romantinė svajonė, ir todėl mano meninis kelias man ten atrodė labai miglotas. Prof. Albert Fischer, mano dainavimo mokytojas, į operą žiūrėjo kaip į vulgarųjį meną, kalbino mane pasirinkti koncertinę bei oratorinę karjerą, tąja kryptimi jis vedė savo mokslą ir, žinoma, mažai tegalvojo apie mūsų krašto sąlygas ar apie tai, kad aš buvau Lietuvos valstybės stipendijatė. Kur prof. Fischer ir Berlyno muzikinis gyvenimas būtų mane nuvedę — šiandie jau nebegalėčiau spręsti, bet po kelerių metų mano sveikata taip pašlijo, jog gydytojų patarimu būtinai turėjau išvažiuoti į pietus, ir tokiu būdu 1923 metais atsiradau Romoje pas prof. Einarą Feyringą.

— Italija ir opera juk vos ne sinonimai, todėl Romoje studijavimas operų pasidarė pačiu pirmuoju mano uždaviniu, o operinės viršūnės — vyriausiąja mano svajone, nors — užtai dėkoju Dievui — prof. Feyring koncertinio meno taip pat neniekino ir, sprendžiant iš kritikos atsiliepimų, sėkmingai paruošė mane koncertiniam debiutui — 1925 metų pavasarį Romos Filharmonijos salėje. Po to vasarą atėjo profesinis debiutas ir Lietuvoje (Palangoje), o tų pačių metų gruodžio 9 dieną pirmakart pasirodžiau ir operoje — kaip Polina „Pikų damoje". Tokis buvo mano kelias į profesines dainininkes. Nuo tos dienos apie ją tegali kalbėti kritika — publikos ir profesinė.

— Šiandie mintim peržvelgdama išeitąjį dvidešimtmetį tiek tegaliu pasakyti, kad tai buvo didelio, uolaus darbo tarpas. Visą laiką ne tiktai daug dainavau, bet ir mokiausi, kur tik galėjau (pav. 1928 m. Milane pas garsųjį Marijų Sammarcą). Imdamasi ruošti kiekvieną naują partiją ar dainą, aš visada susidarydavau jos tobuląjį vaizdą — žinoma, pagal savo kiekvieno meto meninį subrendimą — ir savo interpretacija stengdavausi jį perteikti; tačiau, deja, jis vis nepermaldaujamas tedunksodavo man kažkur giliai krūtinėje, vis neramus viduj plazdeno, ir aš jį nešiodavausi viena sau kaip svajonę — vis bejėgė, vis trūkstanti pakankamai meninių priemonių jam iš savęs ištraukti ir kitiems parodyti.

— Deja. Tuo trumpu žodeliu bene geriausiai apibūdinčiau visas savo menines pastangas... Ar su manim nesutinkate? Nekratykite galvos. Aš jums duosiu vieną pavyzdį. Štai publika Lietuvoje mane vardą kažkodėl automatiškai siejo su Carmen vaidmeniu. Aš ir Carmen jiems bene sinonimai. Savo lietuviškąją publiką aš itin myliu. Gal būt, daugiausiai už viską. Jos nuomonė todėl man itin brangi, ir dėl to sąžinė mane dar labiau graužia. Tą operinį personažą aš puoselėjau, kiek man laikas ir patyrimas leido; kasmet steng-

davausi jam ir vokaliai ir vaidybiškai duoti ką nors nauja, bet šiandie prisiminus man atrodo, kad aš savo gerbėjus tik viliojau, kad jiems rodžiau tik blizgučius vietoje tikroje meno... Ir taip šiandie man atrodo bemažne kiekviena mano sukurta interpretacija, todėl tad jaučiuosi savo publikai daug ko skolinga. Jubiliatė susimąsto ir giliai atsidūsta. — Šiandie man rodos, jei aš turėčiau jėgų dirbti dar dvidešimt metų, tai tada man gal pavyktų išvilioti visa tai, ką nešiojuos krūtinėj ...

*

Meniniai vaizdai, savo tobulumu atitinką kiekvieną menininkės brandumo tarpą, be perstojo neramiai plazdenantys krūtinėje... Tikresnio apibrėžimo niekas nebūtų sutaisęs Vincės Jonuškaitės asmenybei. Jos kūryba — ne istorija, bet mumyse gyvenanti, tvirtai pulsuojanti kronika. Ryškiausieji jos sukurti operiniai tipai: Mignon (op. „Mignon"), Carmen, Ulrika („Kaukių Baliuje"), Azucena („Trubadūre"), Marta („Pakalnėje"), Amneris („Aidoje"), Charlotta („Verteryje"), Marina („Boris Godunov"), Dalila („Samsone ir Daliloje"), Žermena („Kornevilio varpuose"), Grovienė ir Polina („Pikų Damoje"), Laura („Giocondoje"), Ragana („Undinėje"), Babaricha („Care Saltane"), Perikola („Perikoloje") dar gyvi mūsų teatralų atmintyje. Jos, kaip operinės dainininkės, meną matė ne tiktai Lietuva, bet ir Ryga (Nacionalinėje Operoje), Talinas („Estonijoje"), Praha (Tautiniame Teatre „Narodni Divadlo"), Paryžius (garsiosiose operose „Grande Opéra" ir „Opéra Comique"), Buenos Aires (didžiausiame pasaulio teatre „Colon"), ir tų miestų kritikos įvertinimai dar iki šios dienos mums brangūs kaip lietuviškojo operinio meno pasiekimų įrodymai.

Jos vaidybiniai gabumai kritikų būdavo iškeliami kiekviena proga (juose ir reikia ieškoti jos sukurto Carmen tipo populiarumo paslapties). Tokie vaidmenys, kaip Azucena, Dalila ar Charlotte jai vėl leido rodyti savo platų, įvairiaspalvį balsą ir retą jo niuansavimo dovaną kiekvienoje interpretuojamoje situacijoje, bet mūsų kritikai, iškeldami visa tai, nei kartą nepastebėjo vieno itin reikšmingo elemento jos kūryboje: jos vaidybinio originalumo. Pavyzdžiu čia gali būti kad ir jos populiarioji Carmen. Vieni kritikai jos sukurtuoju tipu žavėjosi, kitų charakterizavime galima buvo pajusti kiek atsargaus rezervuotumo, bet nei vienas jų nepastebėjo, kad tas josios tipas buvo nuolat kuriamas ne pagal H. Meilhac'o ir L. Halévy'o operinį „Carmen" libretą, bet imant pavyzdžiu Prosper Merimée's apysakos personažą. Tą jos originalumą iškėlė tiktai Paryžiaus kritikai. Tai nėra vienas atsijęs pavyzdys. V. Jonuškaitė yra aistringa knygų rankiotoja ir visokios literatūros tyrinėtoja. Kuriant kastis iki pat pašaknų! — nėra jos kokiu nors snobišku racionalizmu susidaryta taisyklė, bet spontaniškas jos asmenybės būtinumas. Kurdama kiekvieną operinį personažą, jinai elementų ieško visų pirmiausia atitinkamoje literatūroje. Pavyzdžiui, paskutinė josios svajonė yra sudainuoti Wagnerio „Parsifalio" Kundrį; tai keletą metų jinai rankiojo visokias knygas, pašvęstas Gralio taurės riteriams; net apleisdama Lietuvą jinai svyravo, taikėsi bent kelias iš jų kur nors į ryšulius įsikišti, bet kiekvieną laisvą tarpelį užleido lietuviškoms gaidoms; tąsias Vienoje į vieną storą portfelį susikrovusi visur kaip didžiausiąjį turtą su savim vežiojosi, iki — iš vieno viešbučio į kitą mėtoma — vieną valandą su pasibaisėjimu pastebėjo, kad tas portfelis liko kažkokio smilaus vieniečio rankose, tur būt, dantis išsismailinusio lietuviškiems lašiniams. Ir taip liko jinai, pirmaujanti lietuviškos dainos interpretatorė, ir be tėvynės ir be jos dainų. Tai neatitaisomas smūgis ne tiktai jai, bet ir visai benamei lietuvybei, nes niekas kitas tų dainų neturi nei dešimtos dalelės. Net mūsų emigrantai kompozitoriai bėgdami savo dainų nesinešė, būdami tikri jas rasią pas Jonuškaitę ...

*

Bene dar ryškiau Vincės Jonuškaitės asmenybė reiškiasi koncertų srityje. Kad koncertinis dainos menas Lietuvoje iš šventadieniškų „šiupinių" ar „chaltūrinio" pobūdžio vakarų ėmė tolydžio kopti iki sau derančios aukštybės — už tai turime būti dėkingi jos pionieriškai energijai ir jos ryškiems koncertiniams gabumams, pajėgusiems užsikariauti prie to dar nepripratusią publiką. Antrukart sėsliai apsigyvenusi Kaune, jinai vėl pasidarė svarbiausioji visų rimtesnių koncertų pajėga, iš lėto atpalaiduojanti jų programas nuo visokių pigumų: nuo nudėvėtų operinių arijų bei nuo Tosti'o, di Capua'os ir pan. kompozitorių kūrinių. Po pirmųjų „maišytų" pasirodymų ji ilgainiui išdrįso pateikti lietuviškai publikai ir savo vienos dainų rečitalius (iki jos Kaune retkarčiais teruošiamus užsienio gastrolierių), su tikrai „rimtomis" koncertinėmis programomis — vakarų Europos kultūrinių centrų pavyzdžiu — ir savo pasisekimu į koncertinę estradą išviliojo ir kitus mūsų dainininkus, ypačiai jaunesniuosius. Bet to jai neužteko. Pasinešusi koncertinį dainos meną išplėsti Lietuvoje, ji ėmė važinėti su savo rečitaliais po visokius mūsų miestus, miestelius, pasitelkusi vieną muziką dažniausiai Vladą Jakubėną, kurio pareiga būdavo ne tiktai akompanijuoti, bet ir trumpomis paskaitomis aiškinti atliekamų dalykų turinį, muzikines priemones, formą ir istoriją. Savo kelionėmis po provinciją jinai susidarė ten ne vieną labai dėkingą auditoriją, kuri visada pasiilgusi laukė jau nebe tiktai jos, bet ir kitų dainininkų, sugebančių ją rimtumu įtikinti. Tai įrodė ypačiai vokiečių okupacijos metai. Vadinasi, koncertinis dainos menas Lietuvoje jau buvo prasiskynęs sau kelią iki visų masių, ir tas laimėjimas yra vienas Vincės Jonuškaitės laimėjimų.

Pagaliau, lieka dar viena sritis Vincės Jonuškaitės meninėje veikloje, kurią mūsų istorija turės dar atskirai išnagrinėti. Tai lietuviškos dainos puoselėjimas. Keliolika liaudies dainų, harmonizuotų M. Petrausko ir S. Šimkaus, bei keletas lietuvių kompozitorių originalių dainų ilgus metus buvo „oficijalūs" priedai — snobiškajam patriotizmui nuraminti — prie visų mūsų „šiupinių" bei „savybės vakarų" pro-

Andrius Ignaitis

ATOMINĖ ENERGIJA

(Tąsa iš Nr. 1 (13))

ATOMO BRANDUOLIO GLŪDUMAS IR STIPRUMAS

Dar prieš neutronų ir pozitronų atradimą jau buvo nustatyta, kad visa didžioji atomo masė yra sukoncentruota jo labai mažame branduolyje. Ir šių laikų patvirtintais tyrimais rasta, kad didžiausiųjų atomų (pav. urano) branduolio spindulys yra maždaug lygus 10^{-12} cm. Tada rutulio spindulio r = 10^{-12} cm. tūris = $4,2.10^{-12}$cm³. Taigi, pav., švino, kurio atominis svoris 207, branduolio masės tankis

$$d = \frac{\text{tūris}}{\text{masė}} = \frac{207\ (\text{grammolėkulė})}{6.10\ (\text{Loschmidt'o sk.})} :$$

$$: 4,2.10^{-36} = \frac{207.10^{36}}{6.10^{23}\ .\ 4,2} = 8.10^{13}.$$

Taigi vienam kūbiniam centimetre (1 cm³) švino branduolio yra 80 miliardų kg masė. Spilkos galvutė, kurios tūris yra maždaug 1 mm³ didumo, svertų 80 milionų kg. Ir tai nėra skaičių žaidimas, o tyrimų duomenys apskaičiuoti matematiškai.

Urano branduolys turi 92 pozitronus, kurie sukoncentruoti mažoj erdvėj spindulio r = 10^{-12} cm, taigi šio rutulio įtampa yra virš 13 milijonų voltų. Nieko nuostabaus, kad sunkieji atomai yra radioaktingi ir sprogsta; daug sunkiau suprasti, kad esama jėgų, kurios taip ilgai išlaiko branduolius nuo sprogimo.

Radio alfa daleles (taigi helio ionus) išmeta greičiu iki 20.000 km/sek. Paprastas helio dujų atomas prie 0° temperatūros turi šiluminį judesio greitį apie 1,2 km/sek. Pakėlus dujų temperatūrą 1°, jų atomų greitis padidėja $\frac{1}{273}$ dalimi pirmykščio greičio.

Šiuo būdu, norint dujų molekulėms suteikti radžio alfa dalelių greitį, reiktų jų temperatūrą pakelti iki keletos milionų laipsnių. Praktikoj tai neįvykdoma, nes aukščiausia cheminiuos reiškiniuos temperatūra siekia tik apie 3500°.

Apie branduolio energiją galima spręsti ir tiesioginiai iš išmetamų α, β ir γ spindulių energijų. Pav.: radžio 1 g alfa dalelių turi 25.16⁶ kagkal (t. y. 25 mil. didžiųjų kal.) energiją. Cheminėj energijoj didžiausią energiją — kaloringumą turi vandenilis 34 kgkal/g; akmens anglis 8 kgkal/g; parakas (bedūmis) 0,9 kgkal/g. Matome, kad branduolio glūdumas (tankis) ir energija yra visai kitų išmatavimų dydžiai, tai yra visai kitas pasaulis.

NAUJŲ ELEMENTARINIŲ DALELIŲ ATRADIMAS

Po Pirmojo Pasaulinio Karo prasidėjusiame laikotarpyje, mokslininkai įsigijo daug žinių apie atomus, pasinaudodami jų skaldymui be naturalinių atomo dalelių, gautų iš radioaktingų medžiagų, dar ir dirbtiniu būdu pasigamindami labai didelio greitumo atomo daleles. Būtent: leidžiant elektros išlydžius, pav., pro vandenilį ar deutoną galima juos ionizuoti (įelektrinti) ir paskui veikiant stipriu elektros ar magneto lauku įsukant suteikti didelis greitis, kurio pakanka įveikti atomų branduoliams. Iš tokių atomams skaldyti mašinų yra c i k l o t r o n a s. Jame ionus (įelektrintas daleles) suka magnetiniu lauku; van-de-Graaff'o generatorius veikiant aukštos įtampos elektros srove. Šiuo būdu atomams (ionams) suteikia dar didesnius greičius, kaip naturaliam radioaktingume. B e t a t r o n a s veikia labai didelio galingumo X spinduliais.

Pirmam atomo branduolį dirbtinai išsprogdinti pavyko R u t h e r f o r d 'ui 1919 m. Bombarduodamas azotą polonio alfa spinduliais jis gavo protonus, kurie, kaip tikslūs tyrimai parodė, buvo išmetami iš azoto atomo branduolių. Apšaudant berilį (B o t h e, B e k k e r 'is, vėliau I r e n e C u r i e ir F r e d e r i c J o l i o t) buvo pastebėti labai didelio skvarbumo spinduliai, kuriuos neveikė elektros laukas. Iš pradžių jie buvo palaikyti ;tin kietais gama spinduliais, tačiau jais ionizavimas buvo labai menkas, taip, kad žinomi absorbcijos ir sklaidumo dėsniai netiko. Charakteringa buvo ir tas, kad jų spinduliavimas perėjus per parafiną nesusilpnėja, bet sustiprėja. C h a d w i c k 'as (jis vadovavo britų delegacijai atominės bombos reikalams J. A. V.) ištyręs šiuos spindulius Wilson'o kameroje nustatė (1932) kad, tai yra medžiagos dalelės masės 1 (tiksliau 1,0090) ir krovos 0. Jis jas pavadino n e u t r o n a i s. Daugybė bandymų su kitais elementais neutronus, kaip atomo branduolio daleles, pilnai patvirtino.

Tyrinėjant Wilson'o kameroj kosminius spindulius (visų trumpiausieji elektromagnetiniai spinduliai) J. A n d e r s o n 'as 1932 pagaliau rado ir seniai ieškotą teigiamos elektros atomą — p o z i t r o n ą.

Apšaudant atomų branduolius gama spinduliais J. C u r i e ir F. J o l i o t 1933 m. atsitiktinai gavo Wilson'o kameroj labai ryškiai į priešingas puses, lygiais kreivumais atsilenkusias elektronų poras (pozitronas-elektronas). Čia gama spindulys „sumaterialėja" pavirsdamas į du elektronus, neigiamą ir teigiamą (pozitroną). Kadangi elektrono masę (m = $9,00310^{-12}$g) atitinka, pagal relatyvumo teoriją energija $81,027.10^{-8}$ ergų = $0,51.10^{6}$ e V (elektronvoltų), o poros tokių masių energija bus lygi $1,02.10^{6}$ e V tai iš pirminių gama spindulių energijos ir masės porio „materializacijai" reikia nos energijos $1,02.10^{8}$ e V spirtumo galima apskaičiuoti porio greitį.

T h i b a u d 'as 1934 m. konstatatvo taip pat ir atvirkščią reiškinį („išspindulėjimą"), taigi elektrono ir pozitrono susijungimą ir virtimą spinduliavimo žybtelėjimu. Tuo būdu tapo patvirtinta jau 1905 m. metais Albert E i n s t e i n 'o paskelbtoj relatyvumo teorijoj masės ir energijos tapatumo dėsnis ir jo formulės. Pagal šią teoriją kūno masė $m = \frac{E}{c^2}$, kur E — energija, c — šviesos greitis. Taip pat relatyvumo teorijos masės nepastovumo dėsnis, didėjant kūno greičiui, didėja ir jo masė pagal formulę $m_v = \frac{m_0}{\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}}$ (kur m_v - masė judanti greičiau v; m_0 parimusi masė) yra pilnai patvirtintas. Šitos masės padidėjimas dėl paprastų greitumų yra neapčiuopiamai mažas, bet artėjant greičiams prie šviesos greičio masės padidėjimas darosi žymus. Šitai buvo jau 1906 m. pirmą kartą patvirtinta K a u f m a n n 'o. Naujesnieji tyrimai atlikti B u c h e r e r 'io, N o l z 'o, R u b k a 'os ir daugybės kitų davė stebėtinai gerą sutapimą tarp relatyvumo teorijos dėsniais nustatytų ir tyrimais rastų judančių kūnų masių padidėjimų.

---

gramų. Po studijų sugrįžusi į Lietuvą, Jonuškaitė, iš savo motinos paveldėjusi meilę lietuviškosioms liaudies dainoms, ryžtasi jas iškelti į estradą kaip tikrus, su kitomis „rimtomis" dainomis ar arijomis lygiagrečius meno kūrinius. Patys pirmieji jos bandymai visiems parodė, kad lietuviškoji daina jos asmenyje susilaukė itin gabios, itin jautrios interpretatorės. Nesitenkinanti buvusiu repertuaru, jinai sueina į kontaktą su mūsų kompozitoriais ir įprašo juos harmonizuoti vis naujų ir dar naujesnių. J. Gruodis, J. Tallat-Kelpša, A. Kačanauskas, J. Karosas, K. V. Banaitis, J. Karnavičius, V. Jakubėnas, A. Račiūnas ir kiti dėkingai atsiliepia į jos entuzijazmą, ir tų dainų repertuaras kasmet sparčiai auga. Jos pasisekimas užkrečia kitus dainininkus, ir visa tai skatina kompozitorius vis daugiau dėmesio ir darbo skirti liaudies melodijoms. Kompozitorių bendradarbiavimas su ja neapsiriboja tiktai liaudies dainomis. Jinai pasidaro pati pirmoji jų originalių dainų dainuotoja. Daugumas kompozitorių, sugalvoję naują dainą, rašo ją visų pirmiausia jai, nes iš patyrimo žino, kad tiktai jinai mokės susirasti pakankamai laiko sunkesnei lietuviškai dainai išmokti, kad jos interpretaciniams gabumams ją galima patikėti. Iš šitokio abipusiško bendradarbiavimo kilo didžiausia dalis dabar jau spėjusių išpopuliarėti liaudies ir originalių lietuviškų dainų. Šitajai itin mums svarbiai kūrybai reikėjo ne tiktai mūsų kompozitorių pasiaukojimo (už tai jie jokio atlyginimo negaudavo!), bet ir jųjų meno interpretatorės, Vincės Jonuškaitės, entuzijastingos sielos, kurios „neramus plazdenimas" ją skatinte skatino ieškoti vis naujos dirvos savo ekspresijai.

Kaip koncertinę dainininkę Vincę Jonuškaitę yra girdėjusi, be Lietuvos, Roma (kelis kartus), Palermo, Treviso, Stockholmas, Göteborgas, Paryžius, Maskva, Leningradas, Kopenhaga (du kartu), Londonas, Buenos Aires, Montevideo, Sao Paulo, Varšuva, Viena, Berlynas. Visuose tuose miestuose, šalia kitų kūrinių, jos programoje sugebėjo užimti lygiavertę vietą ir lietuviškosios dainos — liaudies ir originalios. Sprendžiant iš kritikų, visur tenai jinai pasirodė vertinga lietuviškosios kultūros reprezentante.

Šiandie, atžymėdami jos profesinio darbo dvidešimtį metų, ją minime kaip vieną pačių ryškiųjų lietuviškų asmenybių, kurios per tą laiką mums rodėsi anapus raudonosios uždangos, papuošta baltąja rūtos šakele. *K. Ž-is*

Pagal formulę $E = mc^2$ (E-energija ergais, m-masė gramais, $c = 3.10^{10}$ cm/sek) lengvai galime apskaičiuoti energiją, kurią gautume paversdami bet kokios medžiagos 1 gramą energija. Ir tūkstantoji šios energijos dalis yra maždaug 2½ milionų kartų didesnė už tokio pat kiekio akmens anglies degimo energiją. Žvaigždžių amžius siekiąs bilionus metų, aišku nesemia sau energiją degindamas, kas dega, bet tiesiog paversdamas masę energija. Tik šis dėsnis duoda patenkinamą atsakymą faktams, kurie vyksta jau milionais metų. Mūsų materialiniai atomai tėra energijos mazgai, tai sustingusi energija, anot Einstein'o. Tačiau ir tas sustingimas savotiškas. Kai kalbame, vis dėl to, apie elektronus, jų orbitas, branduolius, tai kalbame apie didžiausios energijos vietoves, apie kurias randasi palyginti silpnos energijos erdvė. Mūsų atomas lyg rutulinis žaibas, kaž kada atsiradęs ir galįs taip pat dingti.

Medžiagos išnykimą, geriau sakant, virtimą energija, psichologiškai dar nevisi galime sau įsivaizduoti ir todėl tuo netikime. Bet atsiminkime, kad, pav.: Galiliejaus laikais (17 simtm.), ir mokyti žmonės nenorėjo tikėti, kad žemė sukasi apie Saulę. Kokį psichologišką persilaužimą atneš šis faktas ir kokią bendrai revoliuciją žmonių gyvenime sukurs galimas masės panaudojimas kasdienei energijai gauti, parodys vis didėjančiu tempu besivystąs gyvenimas.

DIRBTINIS RADIOAKTINGUMAS

1934 m.; jau minėti žmona ir vyras, Irene Curie — Juliot ir Frederic Joliot surado *dirbtinį radioaktingumą*. Kai kurie branduoliai tarsi praryja, priima bombarduojamas daleles ir po to tampa radioaktyviais su savo pastoviu pusvertės laiku ir išmetamomis dalelėmis, kaip ir naturalieji radioaktyvūs elementai. Dirbtinis radioaktingumas rodo, kad anksčiau turėtas atomo skilimas, kai kuriais atvejais esąs veikiau atomo persitvarkymas, kurį po to tačiau gali sekti suskilimas.

Apšaudant neutronais galima paversti beveik visus elementus radioaktyviais arba ir pastoviais elementais (1945 metų „Schweizer Chemiker-Zeitung" P. Karrer pranešimu, šiandien šalia 42 naturaliųjų radioaktingų elementų gauta 250 dirbtinų radioaktingų ir 285 pastovūs nauji elementai). Apšaudant neutronais iš pradžių veikiama deutono ionu, kuris sukamas ciklotrono magnetiniam lauke. Kai deutonas pataiko į atomo branduolį jis pats skyla ir neutronas, kadangi jis neturi elektros krovos, lengvai įsibrauna į taikinio branduolį.

1934 m. Romos universiteto prof. *Dr. Enrico Fermi* (italas, 1939 m. išvykęs į J. A. V.) apšaudydamas uraną neutronais gavo naujus nežinomus dirbtinai radioaktingus elementus ir atvėrė plačią tyrinėjimų sritį. *Prof. Dr. Otto Hahn*, vokietis, dirbęs drauge su Dr. Lise Meitner ir Dr. P. Strassmann'u 1938 m., surado, kad vienas iš Fermi padirbintų elementų yra baris, bet nesuprato, kad tai buvo urano perskėlimas į dvi dalis, kurį lydi naujų neutronių išmetimas, kurie savo keliu vėl gali suskaldyti kitus atomus (grandies reakcija). *Dr. Lise Meitner*, emigravusi iš Vokietijos, dėl jos žydiškos kilmės dirbdama su Dr. O. R. Frisch'u, Kopenhagoje Nr. N. Bohr'o laboratorijoj pirmosiomis 1939 m. savaitėmis, priėjo išvados, kad neutronais bombarduojant uraną, gaunamas ne naujas elementas, bet, kad urano branduolys skyla į dvi dalis duodamas barį (branduolio krova 56) ir kitus elementus. Dr. Frisch telegrafavo šią žinią Dr. Bohr'ui, kuris tuo metu buvo J. A. V. Dr. Niels Bohr'as, nustatė, kad lengviausiai suskaldomi branduoliai yra ne urano, U-238, bet jo reto izotopo U-235. Kada buvo gautas didesnis izotopo U-235 kiekis, J. A. V. mokslininkų grupė, vadovaujama į Ameriką emigravusio Fermi, 1939 m. Kolumbijos universitete (New-York'e) atliko visą eilę tikslių eksperimentų skaldydami U-238 ir U-235 ciklotronu. Skylant U-235 atomams buvo užregistruota iki 200.000.000 (200 milionų) elektronvoltų energija ir U-235 atomų skilimai vyko apie 10.000 kartų greičiau negu skilimas U-238. Turint galvoj, kad didžiausią cheminę (degimo) energiją turįs vandenilis duoda tik maždaug 1,5 elektronvoltų vienam atomui, o patys stipriejі sprogmenys TNT duoda apie 5 elektronvoltus vienai masės molekulei, ši energija yra nepalyginamai didelė. Jau tąsyk Enrico Fermi, John R. Dunning ir D. P. Mitchell, sekę registratoriaus parodymus, suprato, kad pasaulio veidas jau keičiasi.

Panašią reakciją duoda ir kitas sunkaus branduolio atomas toris. Iš sunkiųjų branduolių gautieji energijų kiekiai viršija milijonais kartų ne tik chemines energijas, bet toli prašoka ir iki šiol žinotas radioaktingųjų reiškinių energijas. Tačiau reikia žinoti, kad šie mineturiniam maštabe laboratorijose gauti kiekiai, įrodomi tik jautriais branduolio fizikos metodais, buvo mikroskopiškai maži.

Čia dar tektų pastebėti, kad urano atomo skilimo į dvi dalis atradimą savinasi sau prof. Dr. Otto Hahn, vokietis, kuris sakosi šį eksperimentą atlikęs drauge su F. Strassmann'u 1939 metų pradžioje ir, kad kitose Europos ir J. A. V. laboratorijose jų rezultatai, tiesa labai greit, buvę tik patvirtinti, pirmiausia Lizos Meitner, ir Dr. O. R. Frisch'o.

Užėjęs Antrasis Pasaulinis Karas staiga nutraukė viešą atominės energijos tyrimą. 1939 m. pabaigoje, prezidentas Roosevelt'as buvo painformuotas apie karines U-235 galimybes. Jo paskirtosios komisijos darbai privedė prie karinio *Manhattan'o projekto* organizavimo, kurio vienas iš pažymių buvo visiškas „užgniaužimas" žinių liečiančių atomo tyrimus aplamai ir urano specialiai.

Prasidėjo atominės bombos istorija. Bet apie ją kitą kartą.

Pranešame artimiesiems ir pažįstamiems, kad š. m. sausio mėn. 27 d. po trumpos ir sunkios ligos mirė mūsų mylimas tėvas ir vyras Antanas Šereika.

Nuliūdusi žmona ir sūnūs.

Visiems mus sveikinusiems jungtuvių proga, nuoširdžiai dėkojame.

Danutė ir Alfonsas Pareigiai.

P. Bubelius sukūrusius šeimos židinį sveikina ir linki didžiausios laimės šeimyniniame gyvenime

Choro seniūnas ir choristai -Freimone.

IEŠKOJIMAI

659. Jonynas Viktoras, Meerbeck, — Sigito, Aniceto ir Zigmo Jonynų.
660. Tomkienė Albina, Meerbeck, — Kiverių iš Mariampolės ir Marcinkų bei kitų giminių.
661. Neščiokaitė Vitalija, Meerbeck, — tėvų ir giminių.
662. Skibirauskas Stasys, Meerbeck, — žmonos Michalinos, Bruzgos Petro, Guntoriaus Kazio ir Turlos Antano.
663. Žadeikytė Teodora, München, Pilotystr. 6, — Jono, Juozo ir Stasio Žadeikių.
664. Preikša Jonas, Hanau, Lietuvių stov., — Pšibilskienės Agotos, Prekienės Marijos ir Venckevičiaus Kazio.
665. Iešmantienė Marija, Mühldorf-Eichfeld Nr. 4, — Iešmanto Vinco ir Makaravičiaus Juozo iš Sausininkų km.
666. Aukštinaitis Vincas, Litauiska Kommiten, Stockholm, Odengatau 45. 4. Sveriga, — Aukštinaitytės-Bačinskienės Česės, gim. Anariškių km. Žaliosios valsč., Vilkaviškio apskr., Aukštinaičio Jono, Aukštinaitytės-Girdauskienės Marytės, Juozo, Vito ir Antano Aukštinaičių; Andriūno Felikso ir Janušaitytės Astos.
667. Šateika Antanas, Litauiska Kommiten, Stockholm, Odengatau 45. 4. Sveriga, — Rudokaitės-Šataitienės Elenos iš Kauno, Rimkėvičiūtės-Monkienės Elenos iš Kauno, Rimkevičiūtės Marytės iš Kauno ir Sakalausko Jono iš Kauno.
668. Saladžiuvienė Teresė, München, SS-Kaserne, Block „C", — Balandaitės Aldonos ir artimųjų.
669. Liepinaitis Aleksandras, Grafing, Lithuanian Camp, — Liepinaičio Algirdo.
670. Prapuolenienė Marijona, Amberg, Kaiser-Wilhelm-Kaserne, lietuvių blokas, — Prapuolenio Kazio iš Keturvalakių.
671. Vaičiakauskis J., Amberg, Kaiser-Wilhelm-Kaserne, lietuvių kom. raštinė, — Morkūno Antano ir šeimos iš Kauno.
672. Mileris Albertas, Mittenwald, SS-Gebirgsjägerschule,Kaserne, — žmonos Onos Paltanavičiūtės-Milerienės su šeima.
673. Sadzevičius Mykolas, Mühldorf, — tėvų, brolių Simo ir Kazio, Velykio Broniaus, Stankūnavičiaus Zigmo su žmona ir Žiugždaitės Marytės.
674. Grušnius Albertas, Mühldorf 11, Grušniaus Antano ir Grušnytės Elenos.
675. Maziliauskas Stasys, München 27, Lamontstr. 21, „Aidai" — Maziliauskų Naujokų, Povilonių iš Pernavos ir Petrėno Jono iš Kauno.
676. Visakaitis Ignas, München, Schwanthalerstr. 63, — Tvaronaitės Elenos ir Poderio Vytauto.
677. Masiulis Jonas, Mühldorf a. I. Eichfeld, Litauisches Lager, — Masiulio Juozo, Radavičiaus Jono ir pažįstamų.

678. Griauslys Petras, Mühldorf a. I.-Eichfeld, Litauisches Lager, — Izidoriaus ir Povilo Griauslių, Navickaitės Marytės, Kuprio Vinco, Miceikos Alekso, giminių ir pažįstamų.

679. Jankevičienė Petronėlė, Bergedorf-Wentorf b. Hbg., Bismarck-Kaserne, Block 9, — Jankevičiaus Broniaus, Alfonso ir Irenos.

680. Bugumirskas Stepas, Tirschenreuth, Litauisches Lager, Camp 2 a, — Bugumirsko Kazio.

681. Prišmantienė Johanna, Würzburg, Nord-Kaserne, — Stefanijos ir Danutės Jokubauskaičių, Onos ir Alekso Jokubauskų, Boleslovo ir Juozo Prišmantų.

682. Kiršinas Jurgis, Lübeck, Ziegelstr. 28 a, Lithuanian Camp, — Kiršino Leono.

683. Urbonienė Stasė, Münster-Muna bei Dieburg, D. P. Camp 16, Juozelskio Domo ir giminių bei pažįstamų.

684. Urbonienė Stasė, Münster-Muna bei Dieburg, D. P. Camp 16, Selemončikaitės Alės, Edvardo ir Paulės Rudkių, Antano ir Stasės Juzelskių, Vinco Gudelio su žmona, Stasio Dundos su šeima.

685. Jucevičius Vytautas, Wunsiedel, D. P. Camp Henry Cochran, — Šukio Jono, J. Paštukò, Repčio Alberto, Juzėno Antano, Tribenevičiaus Leono, Gudonio Broniaus, Savismavičiaus Juliaus ir Sobieskio Povilo.

686. Koženiauskas Romas, Wunsiedel, D. P. Camp Henry Cochran, — Koženiausko Juozo.

687. Tamulevičius Adrius, Wunsiedel, D. P. Camp Henry Cochran, — Merkšaičio su šeima. Ajjuro Juozo ir Papeckio Jono.

688. Mitkus Jurgis, Münster-Muna, Kr. Dieburg, Liet. stov., — Jasinskaitės iš Kražtų, Petravičiaus iš Tauragės, Mačio Šūros, Vaišnoro Juozo ir Žemaičio Juozo.

689. Vindašienė Kazimiera, Ingolstadt, Liet. stov., — Alekso ir Antano Vindašių.

690. Januša Aleksas, Ingolstadt, Liet. stov., — Juozo Lekstučio.

691. Čižauskas Kazys, Dörverden, Kr. Verden, — švogerio J. Rirmkevičiaus ir Urbiko Kazio.

692. Marcinkevičius Alfonsas, Mühldorf a. Inn, Eichfeld, — Pašiškevičiaus Leono ir Petkaičio Vinco.

693. Dūdienė Lida, Wunsiedel, D. P. Camp Henry Cochran, — Dūdos Juozo, Narbutienės Valės, Žilinskienės Genės ir Lipinio Viktoro.

694. Gedutis Adomas, Langgeissling-dorf Nr. 105, Kr. Erding. — Gedutytės Petrės ir artimųjų.

695. Bružis Jonas, 15 m. amžiaus, Rosenheim, Pichlmayrstr. 21 a., Liet. stov., — tėvų iš Karalkrėslio.

„AIDŲ" NOVELĖS KONKURSAS

„AIDAI" skelbia literatūrinį konkursą novelei parašyti. Kūrinius reikia siųsti iki 1946 m., kovo mėn., 1 dienos Konkurso Komisijai, „AIDŲ" Redakcija, München 27, Lamonstr. 21. Kūriniai pageidaujami perrašyti mašinėle, būtinai pasirašyti slapyvardžiu su prierašu „Novelės Konkurso Komisijai". Kartu atskiram uždaram voke turi būti įdėta slapyvardė ir autoriaus pavardė su adresu.

Už geriausiai įvertintas tris noveles skiriamos premijos:

I premija — 1000 RM.,
II premija — 600 RM.,
III premija — 400 RM.

Konkursui skirti pinigai yra suaukoti nuoširdžių „Aidų" rėmėjų.

Redakcija pasilieka sau teisę ir nepremijuotas, konkursui įteiktas noveles spausdinti savo žurnale, sumokant autoriui bendra tvarka nustatytą honorarą.

„AIDŲ" LEIDĖJAI

696. Blechertas Albinas, Regensburg, Malergasse 6, — Binkevičiaus Edmundo su šeima.

697. Adomavičius Vincas, Regensburg, Oskar-Körner-Str. 19, — Adomavičienės Valdos.

698. Kvedaraitė - Šatraitienė Eugenija, Regensburg, Ganghofer-Siedlung, Kurt-Neubauer-Str. 22, giminių ir pažįstamų.

699. Bonakerienė Marija, Würzburg, Liet. stov., Bonakerio Otto iš Kybartų.

700. Šmitas Aleksandras, Würzburg, Liet. stov., — Šmitienės Emmos.

701. Vaikauskienė - Vaitiekaitytė Saliomeja, Würzburg, Liet. stov., — Vaitiekaitienės Petronėlės, penkių brolių Vaitiekaičių ir Karvažinsko Petro.

702. Šiška Steponas, Schweinfurt, Liet. stov., — Masalskio Mykolo, Šiškos Kazio, Skabickio Klemenso ir Zarausko Jono.

703. Gyd. Jasutytė Albina, Neuffen b. Nürtingen, Bahnhofstr. 14, — Jasučio Kazio.

704. Filipavičius Rapolas, München, Lanmontstr. 21, gyd. Pilipavičiaus Petro.

705. Černius Antanas, München, Lamontstr. 21, — Gailevičiaus Stasio ir Daubaraitės Teklės.

706. Jaras Petras, Lanterach 315, Kr. Bregenz, Austrija, — Norkutės Veros, Paulauskaitės Jadvygos, Visockaitės Vincės, Žalytės Alfonsas, Mataičio Feliksо, Žeknių Prano ir Vlado, Vaičiulių Antano ir Vytauto.

707. Stonienė - Stankevičiūtė G., Elm iš Bremervörde, — Urbonavičiaus Juozo.

708. Mažeiva Jonas, Pappenheim, Heilstätte, — artimųjų iš Tauragės.

709. Paškauskas Jonas, Instituto Saleziani, Via dei Mille 5, Pisa, Italija, — Paškausko Liongino, Bukausko Prano su šeima, Petrauskienės Genės, Racevičiaus Juozo, Kriukelio Alfonso, Neverdausko Stasio ir Bitėno Vytauto.

710. Širvienė Stasė, München, I, Liet. stov., — Širvio Jono.

711. Žakevičius Balys, Ravensburg, Herrenstr. 41, — L. Gūro-Gurevičiaus su šeima ir kitų pažįstamų iš Kauno.

712. Kauševičius Alfonsas, Passau, Waldwerk „Donau", Baltic Camp, — giminių bei pažįstamų.

713. Gudonis Bronius, München, I, Liet. stov., — artimųjų bei pžįstamų.

714. Agr. Butkys V., Rottweil, Göthestr. 12, — M. Butkienės, dukters Laimutės, Elenos Karolevičienės ir giminaičio Miklišiaus Jono.

715. Vitkauskienė Liudvika, Kaufbeuren, Baltic Camp, Jugendheim, Am Graben 44, — Vitkausko Vytauto.

716. Helmanavičiūtė Gertrūda, Kaufbeuren, Baltic Camp, Jugendheim, Am Graben 44, — Marijos ir Vlado Jackūnų.

717. Kunigėlis Stasys, Regensburg, Gaibel-Platz 6, Zimmer 33, — Kunigėlio Jono, Apolonijos Radzevičiutės-Kunigelienės, Leonijos Kunigelytės, Genovaitės Ivoškaitės-Kunigelienės ir Ivoškes Jono.

Nuo vasario mėnesio 15 dienos naujų paieškojimų „Aidų" žurnalas nebepriima.

Administracija.

Atsiųsta paminėti:

„Kalbėkim angliškai", antras pataisytas leidinys. Išleista Leo-Pra-Vyto leidyklos, spausdinta C. F. Winterio spaustuvėje Darmstadte. Darmstadt, 1945 m. Turinyje: gramatika, pasikalbėjimai ir žodynėlis. Kaina — RM. 1,50.

„Aidai" yra dviejų laidų: kultūrinis žurnalas ir dienos informacija. „Aidų" žurnalas išeina kiekvieno mėnesio 1 ir 15 dienomis, 16 psl. didumo, „Aidų Dienos Informacija" kiekvieną dieną, išskyrus šventadienius. „Aidus leidžia Spaudos Darbuotojų Kolektyvas. Vyr. Redaktorius — Dr. V. Bieliauskas. Žurnalo Redaktorius — K. Bradūnas. Redakcijos adresas: München 27, Lamonstr. 21. Žurnalo numerio kaina 1 RM.